

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

**Magyar és holland alkoholos proverbiumok összehasonlító
vizsgálata**

Témavezető:

Dr. Kis Tamás
egyetemi docens

Készítette:

Vágner Georgina
V. magyar – V. néderlandisztika

2010

Tartalomjegyzék

Bevezetés	2
I. Frazeológia	4
A frazeológia tárgya	4
A frazeológiai egységek	6
Szabad szókapcsolat vagy frazeológiai egység?	9
Frazeológiai egységek a holland nyelvben	10
A frazeológiai egységek csoportosítása kommunikációs funkció alapján	12
II. Proverbiumok	14
Proverbiumkutatás	14
A proverbium meghatározása	18
A közmondás és a szólás megkülönböztetése a magyar szakirodalomban	20
A közmondás és a szólás megkülönböztetése a holland szakirodalomban	21
III. A proverbiumok összehasonlítása	23
A proverbiumok kiválasztásának elvei és a gyűjtemény összeállítása	25
Az egyezés mértéke	26
Teljesen ekvivalens proverbiumok	26
Lexikailag eltérő proverbiumok	28
A proverbiumok szerkezete	33
IV. Összegzés	35
Proverbium gyűjtemény	36
Irodalomjegyzék	59

Bevezetés

Idegen nyelveket tanulva, és különösen már nyelvszakosként mindig érdeklődéssel tekintettem más nyelvek közmondásaira, vagy akár állandósult szókapcsolataira. Érdekesnek találtam, hogy más nyelv beszélői ugyanazt a dolgot miként fejezik ki, ugyanúgy-e vagy valamely más találó nyelvi képpel. Ezen kívül azért is érdekesek más nyelv frazémái, mert a bennük rejlő nyelvi kép a beszélők mentalitásához viszi közelebb a nyelvtanulót, ami éppúgy a nyelv elsajátításának része, mint a nyelvtani szabályok megtanulása. Ezért döntöttem úgy, hogy szakdolgozatomat e témában írom.

Témaválasztásomban az a kíváncsiság is motivált, hogy vajon mennyi közmondás, szólás egyezik meg e két, egymástól igencsak eltérő nyelvben azzal a körülménnyel együtt, hogy beszélői keveset voltak egymással kapcsolatban a történelem során.

Ehhez le kellett szűkítenem a vizsgálódásaim körét egy bizonyos témára. Az alkoholos témájú közmondásokat és szólásokat választottam, mert mindkét kultúrában erős hagyománya van az alkoholfogyasztásnak, a jellegük viszont eltér egymástól, hiszen a magyar kultúrában a szőlőtermelésnek és a borkészítésnek van évszázados hagyománya, míg a holland nyelvű kultúrában, kiváltképp a Flamandoknál, a sörfőzésnek. Így feltehettem a további kérdést, hogy ez mennyire tükröződik a proverbsokban.

Itt szeretném megjegyezni, hogy nem teszek különbséget a holland és a flamand proverbsok között, a holland nyelven pedig mind a hollandiai beszélők, mind Belgium flamand részén élők nyelvét értem.

A dolgozatom első felében a frazeológiával, frazémákkal foglalkozom, hiszen a közmondások és a szólások is frazémák. Bemutatom, hogy mit tekintünk a magyar nyelvben frazémának és mit a hollandban.

Ezután térek rá a közmondások és a szólások problémájára, e két fogalom elhatárolásának a nehézségeire mind a magyar, mind a holland nyelv esetében.

Dolgozatom második felében az alkoholos proverbiumok szemantikai és szerkezeti egyezéseinek és a különbségeinek okait igyekszem feltárni, főleg az eredetük tisztázásán keresztül, majd pedig egy kétnyelvű proverbium gyűjteményt közlök.

Munkám fontosságát, jelentőségét abban látom, ez a magyar nyelvészetnek egy kevésbé vizsgált területe. Ez nem is csoda, hiszen a holland kis nyelv, idegen nyelvként pedig kevesen tanuljuk, mégis azt gondolom, hogy érdemes közelebbi vizsgálódások alá vonni.

I. Frazeológia

Dolgozatom szűkebb témája ugyan a holland és magyar nyelvű alkoholos közmondások és szólások összehasonlító vizsgálata, de ehhez nem kerülhetem el, hogy a frazeológiai egységekről ne szóljak, a közmondások és a szólások ugyanis frazeológiai egységek, így alapvető tulajdonságaik megegyeznek tehát a frazémákkal.

Ebben a fejezetben azt fogom bemutatni, hogy mely nyelvi egységeket tekintünk frazeológiai egységeknek, és hogy közöttük hol foglalnak helyet a közmondások és a szólások.

A frazeológia tárgya

Ha a *frazéma*, *frazeológia* szavakat halljuk, elsőként minden bizonnyal rögtön maguk a közmondások és a szólások jutnak eszünkbe, noha nem csak ezek az állandó szókapcsolatok, „panelek” léteznek a nyelvünkben. Gondoljunk csak a köszönési formulákra, melyeket éppen úgy készen „veszünk elő”, mint egy közmondást, vagy egy szállóigét. Mint látni fogjuk, a nyelvtudományban is többféle nézetet figyelhetünk meg a frazeológia tárgyát illetően.

A frazeológia fiatal ága a nyelvtudománynak, alapjait CH BALLY teremtette meg *Précis de stylistique* című könyvében (Genève, 1905). A frazeológia mint műszó is tőle származik: egyik fejezetének címe „La Phraseologie”. *Traité de stylistique française* című művében fejtette ki alapgondolatát. Szerinte a nyelvben léteznek szabad- és kötött szókapcsolatok, melyek lexikálisan és szerkezetükben is kötöttek. Megkülönböztetett frazeológiai egységeket és frazeológiai sorokat. A szerkezeti problémákat azonban nem fejtette ki, pusztán jelentéstani oldalról közelítette meg a frazeológiai egységek kérdését. A frazémák jelentését mindig szójelentéssel próbálta

visszaadni, ilyen *lexikális identifikátort* (így nevezte a frazeologizmusok egyszavas szinonimáit) nem lehet minden frazeológiai egységhez rendelni, hiszen ezek jelentése gyakran bonyolultabb ennél, vagyis nem tudjuk egyetlen szóval megadni. BALLY azonban elvben ezt mindig lehetségesnek vélte. (JUHÁSZ 1980: 79)

A frazeológiát, mint ahogy BALLY is, korábban a lexikológiában értelmezték, ami kézenfekvőnek is tűnik, hiszen többnyire szójelentéssel bírnak ezek az egységek, mégsem lehet azonban ezzel a leegyszerűsítéssel megelégedni.

HADROVICS (1995: 28) szerint nem lehet a frazémák vizsgálatát egyértelműen a szavak vizsgálatához utalni. Szerinte a frazeológiának az egész mondatok felé is nyitottnak kell lennie. Vannak ugyanis egész mondatok, melyek a használatban megszokottak lesznek, és ezáltal formulákká, klisékké válnak. Figyelembe kell venni a csonkult mondatokat is, melyeket nem tudunk ugyan elemezni, mégis hordoznak jelentést, tehát frazémák, pl.: *Még ilyet!*

Nem szakadhatunk el viszont teljesen a szavak vizsgálatától, sok olyan ige van ugyanis, ami mellől már eltűnt a bővítménye, vagyis az a szó, amivel frazémát alkotott. Ilyen a *kimúlt* szó, amely régen szókapcsolatként élt: *kimúlt a világból*. Az ilyen szavak a magukra maradt szavak. Ezek mellett HADROVICS (1995: 28) említést tesz a frazemaszerű igékről, amelyek mindig is magukban álltak, ilyen a *felsült* vagy a *levitézlett*. FORGÁCS (2006: 23) az egyszavas frazémák mellett megemlíti az univerbálódást is, amikor egy összetétel válik egyszavassá és ezáltal képes értelművé, mint például a következő esetekben: *cserben hagy – cserbenhagy; véghez visz – véghezvisz*.

A frazeológiai egységek

Ebben az alfejezetben azt fogom bemutatni, hogy mi miatt tekintünk különböző nyelvi egységeket frazémának. Ebben a kérdésben többféle nézet szerepel a nyelvtudományi munkákban, ezeket próbálom most bemutatni.

KÁROLY SÁNDOR (1970: 391) a frazeológiai egységeket két fő szempont szerint vizsgálta. Az egyik jelentéstani kritérium, eszerint jelentésük ne csupán a tagok összege legyen, hanem tartalmazzon valami többletet. A másik egy szerkesztéstani kritérium, miszerint a frazeológiai egységek tagjainak szorosabban kell kapcsolódniuk egymáshoz, mint az alkalmi kapcsolatoknak. Ehhez járul egy szintaktikai kritérium is, ami azt jelenti, hogy ha jelzős kifejezés a frazeológiai egység, akkor a jelző nem kaphat külön határozót, pl. az *esküdt ellenség* szókapcsolatban az *esküdt* előtt nem állhat semmilyen határozó.

A továbbiakban azonban a legtágabban értelmezett frazeológiai egység fogalmába olyan szókapcsolatokat sorol, ahol nem fedezhető fel sem jelentéstöbblet, sem pedig szerkesztésbeli kötöttség. Ilyen például *zöld mező* szókapcsolat, de ide sorolja a köszönési formulákat is, mint például a *baráti üdvözlettel*. Mindkettőt bővíthetnék további elemmel, a *zöld mező* pedig pontosan egy zöld mezőt jelent, nem adódik össze a két tag jelentése. Állandósultnak mondhatók ugyanakkor, mert a *zöld* és a *mező* szavak gyakran kerülnek egymás mellé jelentésükből adódóan, a köszönési formula pedig sablonos kifejezéssé vált, részben divat, részben szituációbeli kötöttségek miatt. Az ilyen szavak kapcsolatánál azonban óvatosnak kell lennünk, mert nyilvánvaló, hogy két szó gyakori egymás mellé kerülése nem elegendő ahhoz, hogy állandósult szókapcsolatnak minősítsük.

Az olyan szókapcsolatokban, mint az *erős szél* vagy *sebes folyó*, már van jelentéstani sűrítés és szerkesztésbeli kötöttség is, állhatnának ugyanis ezek a főnevek más jelzőkkel is, nem világos, hogy miért éppen ezekkel. Ide sorolja KÁROLY (1970: 393) az igés kifejezéseket is, amelyeknek van összetételi alakja is: *borsót fejt* – *borsófejtés*. (vö. *nézi a falat*– **falnézés*). Ezek a csoportok, mint már említettem, a

tágon értelmezett frazeológia tárgykörébe tartoznak, nem indokolatlan azonban kivonni sem onnan és nyelvi klisének, ill. szokványos kifejezésnek nevezni.

Az igazi frazémák közé az olyan szókapcsolatokat soroljuk, mint az *állást foglal*, vagy az *ordít, mint a fába szorult féreg*. Ezeket a szókapcsolatokat nem szó szerint értjük, hanem képes értelmük van, az ilyeneket nevezzük *idiómának*, jelentésük nem vezethető le a tagok jelentésösszegéből. A fogalmat tágabban értelmezve, azt is jelenti ez, hogy a köznapitól eltérően használjuk a szókapcsolatokat, vagyis a szabályosságtól való eltérésként, anomáliaként is értelmezhetjük az idiomatikusságot. A nyelvhasználó többnyire nem is ismeri ezeknek a frazémáknak a motivációját, nem tudjuk, hogy miért éppen a fába szorult féreghez hasonlítjuk az ordítást¹, pontosan tudjuk ugyanakkor, hogy mikor használjuk. Ezek az idiomatikus frazémák tartoznak a szűken értelmezett frazeológia tárgykörébe (FORGÁCS 2006: 20). Az *ordít, mint a fába szorult féreg* csak részben képes, hiszen az ordít szót szó szerint értjük. A teljes egészében képes frazeológiai egységek jelentését viszont már egyáltalán nem lehet levezetni a tagok jelentésének összegéből, ilyen a *törbe csal* vagy a *lépre megy*.

Szűk értelemben akkor tekintünk tehát egy nyelvi egységet frazémának, ha annak állandó összetevői vannak, melyeket egységként használunk, és ha a jelentésük nem vezethető le a tagok jelentésösszegéből.

Ezek között KÁROLY (1970: 393) külön csoportban említi azokat a szókapcsolatokat, melyek teljes egészében képesek, de lehetséges a szó szerinti használatuk is, és azokat a szókapcsolatokat, melyeknek motivációja már elhomályosult. A *kézbe veszi a dolgot* frazéma használható szó szerinti értelemben is, úgy azonban nem tekinthetjük frazémának. Elhomályosult a motivációja például a *dugába dől* kifejezésnek, ahol ráadásul a *duga* szó jelentésével a nyelvhasználó már többnyire nincs is tisztában, és használata is csak erre a frazémára korlátozódik, önállóan már nem létezik. Az ilyen, önállóan már nem létező szavakat nevezzük a frazémák unikális komponensének.

A szélesebb értelemben vett frazeológiában helyet kapnak tehát a nem idiomatikus, de integrálódott jelentésű állandósult szókapcsolatok és mondatok is.

¹ A féreg régen a farkas szinonimája volt, a fa pedig voltaképpen a csapda, amivel megfogták a farkast.

Nem tekintjük viszont a frazeológia tárgyának az olyan szókapcsolatokat és mondatokat, melyek gyakoriak ugyan, de jelentésükben nem integrálódtak

Definíciónk legfontosabb kritériuma az állandóság, ezt azonban érdemes közelebbről is megvizsgálunk, hiszen egy-egy szólásnak, közmondásnak mi magunk is ismerhetjük több változatát. Ezt a Saussure óta ismert langue-parole dichotómiával magyarázhatjuk meg. Ez azt jelenti, hogy létezik egy lexikalizálódott szótári forma, ez voltaképpen a nyelvi absztrakció (langue) síkján él, amivel szemben áll a frazéma beszédhelyzetben alkalmazott (parole) változata. Ez a változat alkalmazkodik például a kontextushoz, magát a jelentést is kontextuális jelentéssé igazítja. Szólás- és közmondás gyűjteményekben is számtalanszor találkozhatunk több variánssal, gyakran egy-egy variáns más tájegységhez kötődik. Ezeket a lehetőségeket FORGÁCS (2006: 35) foglalta össze:

Az állandósult szókapcsolatok egy vagy több elemének létezhetnek grammatikai variánsai, vagyis változhat a szám- vagy a személyhasználat vagy a birtoklás kifejezése, mint például a következő frazeológiákban: *szárnya(i) alá vesz/fogad* vagy *potyognak/csorognak a könny(ei)*. Ezekben a példákban is látjuk, hogy egy-egy komponens több szóval is kitölthető, a következő példákban még inkább jellemző eseteket mutatok be: *nincs egy (árva) buznyákja/fillérje/fityingje/petákja/vasa sem*.

Az is előfordulhat, hogy valaminek hosszabb és rövidebb változata is van: *(egy pofa) bagót (sem) ér*.

A szókapcsolatok tagjainak a sorrendje sem feltétlenül állandó: *Az alma nem esik messze a fájától. / Nem esik messze az alma a fájától*.

Többféle külső vonzat is járulhat egy-egy frazémához: *fél/óvakodik/irtózik valamitől/valakitől valaki, mint az ördög a tömjénfüsttől*.

A lexikális kötöttség azonban még ezeknek a tükrében is elmondható a frazémákról. Nem lehet például bármely elemüket másikkal helyettesíteni. A *zsindegy van az épületen* mondatban a *zsindegy* helyett nem használhatjuk a *cserépy* szót ugyanebben a jelentésben, míg ha az *épület* helyett *kunyhót* mondunk, nem változik meg a mondat átvitt értelme.

Szabad szókapcsolat vagy frazeológiai egység?

Továbbhaladva az előbbi definíción, a szabad szókapcsolatokra is érdemes kitérnünk, melyben gyakran kerül egymás mellé két szó, ettől azonban nem tekinthető frazémának, mert a jelentése nem integrálódott.

A *karácsonyi vásár* szókapcsolatban pusztán jelentésösszegződésről beszélhetünk, amely idiomatikus elem nélkül jön létre. Állandósultnak mondhatjuk azonban, mert nevezhetnénk *karácsonyi piacnak* vagy *kirakodásnak* is.

Hogyan dönthetjük el egy szókapcsolatról, hogy frazéma vagy szabad szókapcsolat? FORGÁCS (2006: 45) szerint a frazémákban felfedezhetünk bizonyos szerkezeti szabálytalanságokat, ún. anomáliákat, amelyek elkülönítik őket a szabad szókapcsolatoktól. Szerkezeti anomália például az amúgy kötelező vonzat elmaradása a frazémákban.

Hasonlítsuk össze a következő két mondatot: *Miután megebédelt, Péter letette a kanalat az asztalra.* / *Miután megebédelt, Péter váratlanul letette a kanalat.* Az első mondatban konkrét jelentéssel bír a *letette a kanalat* szókapcsolat, vonzatként ott áll az is, hogy hova tette. Ezzel szemben a második mondatban e vonzat elmaradása miatt átvittén értelmezzük a szókapcsolatot, vagyis itt frazémaként szerepel 'meghalt' jelentéssel. Emellett az is előfordul, hogy a frazémában kötelező vonzatként kell használnunk egy egyébként fakultatív vonzattal: *Péternek (a hideg fagyalttól) fáj a foga.* / *Péternek őzhússal fáj a foga.* A *fáj a foga* szókapcsolat tehát csak vonzattal válik frazeológiai egységgé.

A névelő hiánya is segítségünkre lehet a frazémák felismerésében: *Egy gyerek a homokba dugta a fejét a tengerparton* / *Péternek bár régóta nem működött a házassága, homokba dugta a fejét.* A szókapcsolat névelővel konkrét, míg névelő nélkül absztrakt értelemben szerepel.

Frazeológiai egységek a holland nyelvben

Ebben az alfejezetben a holland nyelv frazeológiai egységeit mutatom be. Kitérek a frazeológia meghatározására, valamint arra is, milyen holland nyelvi jelenségeket értelmezünk frazeológiai egységként.

A frazeológiát legtágabban a holland nyelvben is állandósult szókapcsolatként értelmezhetjük, amely legalább két szó kapcsolatát jelenti. VAN STERKENBURG frazeológiai egységek alatt állandó szókapcsolatot, ill. a nyelv olyan komplex egységeit érti, melyek több darabból állnak, viszont jelentésük egy szóval adható vissza. (VAN STERKENBURG 1990: 7). A frazeológiai egység fogalmát alapvetően tehát hasonlóan értelmezzük a holland és a magyar nyelvben.

KLIMASEWSZKA (1992: 94) utal viszont arra, hogy az állandósult szókapcsolatokra több terminus is létezik a holland szakirodalomban: frazeologizmusok, idiomatikus kifejezések, kollokációk, sztereotípiák. Az azonban már kiderült számunkra, hogy ezek egymásnak nem egészen rokonértelmű kifejezései.

KLIMASEWSZKA a meghatározásában kitér arra is, hogy a két szóból legalább az egyiknek autoszemantikusnak kell lennie, és e szó szófajának nyílnak kell lennie. Erre a kitételre azért van szükség, mert a hollandban gyakran kerülnek például előljárószók vagy kopulák is az állandósult szókapcsolatokba, például: *wachten op iemand* 'várni valakire'. Ebben az állandósult szókapcsolatban a *wachten* 'várni' ige bír önálló jelentéssel, míg az *op* egy előljárószó. Természetesen vannak hosszabb szókapcsolatok is, például: *iets op de lange baan schuiven* 'halogatni valamit'.

A holland frazeológiai egységekre is igaz a kitétel, miszerint a részei nem helyettesíthetőek más szavakkal, lexikálisan kötött tehát, ill. az elemek sorrendje sem cserélhető fel. Ez utóbbi a magyar frazeologizmusokról kevésbé mondható el. A magyar frazémákat is többnyire a rögzült sorrendben használjuk, előfordulhat azonban, hogy változtatunk rajta, a *megfogta az Isten lábát* frazémát használhatjuk így is: *Péter az Isten lábát fogta meg ezzel az állással*. Ez a különbség nyilvánvalóan

abból adódik, hogy a magyar nyelv szórendje szabad, ellentétben a germán nyelvek erősen kötött szórendjével szemben.

A holland nyelv frazémáit sem mindig könnyű elhatárolni a szabad- vagy az állandó szókapcsolatoktól. KLIMASEWSZKA (1992: 95) ennek eldöntéséhez négy fontos kritériumot állított fel. Elsőként a lexikális kötöttség, más szóval a szavak állandósága a szókapcsolatban. Ez azt jelenti, hogy a szókapcsolat szavai nem, vagy csak korlátozottan helyettesíthetőek más szavakkal. A következő kritérium a jelentésbeli egység, vagyis hogy a szókapcsolat új jelentést eredményezzen, ehhez járul harmadik kritériumként az idiomatizáltság, majd végül az, hogy a frazeologizmusok egységként tárolódnak a mentális lexikonban.

Ezeknek azonban nem kell egyszerre érvényesülniük. Ha megnézzük a fenti példákat, láthatjuk, hogy rajtuk sem érvényesül mind. Ezek a kritériumok egyben a frazeologizáltság fokait is jelentik. Az első szinten, ha tehát csak a lexikális kötöttség érvényesül, olyan frazeologizmusok vannak, mint a fenti *wachten op iemand*. Itt új jelentés még nem jön létre. Ezt KLIMASEWSZKA *kollokációnak* hívja. Ezen belül is megkülönböztet grammatikai és lexikai kollokációkat. Grammatikai a már említett *wachten op iemand*, vagy a *kijken naar iets* 'nézni valamit', ahol a *naar* szintén egy előjárószó. Ezekben az előjárósók használatát a nyelvtani jólformáltság követeli meg. Lexikai kollokáció a *haard waaien* 'erősen fúj' vagy a *slappe thee* 'gyenge tea'. Ezekben a szókapcsolatokban a *haard* határozó helyébe nem kerülhet a rokonértelmű *sterk*, ahogyan a *slappe* szó helyébe sem a szintén rokonértelmű *zwakke* például. Itt nem nyelvtani szabály érvényesül, egyszerűen állandósult a kifejezések használata.

A frazémák következő fajtáját, ill. fokozatát azok a frazémák jelentik, ahol már új jelentés is keletkezik a szókapcsolat létrejöttének köszönhetően. Ezek lehetnek idiomatikus vagy nem idiomatikus szókapcsolatok. Nem idiomatikus az *ervaring opdoen* 'tapasztal' frazéma, mert az *ervaring* jelentése tapasztalat, az *opdoen* igének pedig 'szerez, gyűjt' jelentései vannak. Itt tehát levezethető a tagok jelentéséből a szókapcsolat jelentése. Nem úgy a következő frazéma esetében: *de kluts kwijtraken* 'elveszti a fejét'. Ebben a frazémában a *kwijtraken* jelentése valóban elveszíteni, a *kluts* szó viszont főnévi alakban egyedül ebben a frazémában él, a *klutsen* igei alak jelentése pedig felver.

MOLLAY ERZSÉBET tanulmányában (1991: 122) az idiomatizált szókapcsolatokkal foglalkozik, mint például a *muggenzifterij* 'szőrszálhasogatás' szó, ahol a *mug* szűnyogot jelent, a szó jelentését nem lehet tehát az összetétel tagjaiból levezetni. Ugyanez érvényes a *monnikenwerk* szó szerint 'szerzetesmunka' szóra, amely a hangya szorgalmat igénylő, aprólékos munkát jelöli. Ezek a szavak, különösen az utóbbi, mutat némi rokonságot a már említett *kimúlt*, *levitézlett* szavakkal. Feltehetően a *monnikenwerk* szó is egy hosszabb szókapcsolatból, ill. hasonlító szerkezetből alakulhatott ki.

A holland frazeológiai egységek alapelvei megegyeznek a magyar szemlélettel. Ezek az alapelvek tehát, hogy több szóból álljon, új jelentés jöjjön létre, ill. szűkebb értelemben az idiomatizáltság is kritériumként jelenik meg. Mindkét nyelvben előfordulnak olyan állandósult jelzős szerkezetek, amelyek a gyakori egymás mellé kerülés miatt rögzültek és emiatt tekinthetők frazémáknak.

A magyartól eltérő sajátosságai a két nyelv tipológiai különbségéből adódik. Ilyen különbség a grammatikai kollokáció, ahol egy ige előjárószóval alkot állandó szókapcsolatot. A magyar nyelvben az előjárószóval kifejezett vonzat ragként jelenik meg, így ilyen jellegű szókapcsolatok nem jöhetnek létre.

A frazeológiai egységek csoportosítása kommunikációs funkciók alapján

Hogy még jobban megérthessük a frazeológiai egységek természetét, úgy a nyelvi rendszer, mint a nyelvhasználat szempontjából célszerű őket az előbbi általános jellemzők után további szempontok szerint rendszerbe foglalni.

Először is kommunikációs funkciók alapján osztályozhatjuk őket. (FORGÁCS 2006: 51). Ez alapján megkülönböztetünk referenciális frazeologizmusokat, ezek a valóságra vonatkoztatott megállapítások. Ide tartoznak a korábban igazi frazémának nevezett idiomatikus szókapcsolatok, a szólások és a közmondások, például: *fűbe harap*, *horogra akad vki*, *Aki másnak vermet ás, maga esik bele*.

A következő csoport a kommunikatív frazeologizmusok, melyek korábban a

tágabban értelmezett frazeológia tárgykörébe soroltunk. Ezek azok a szókapcsolatok, melyek a gyakori használat miatt állandósulnak és klisének is nevezhetjük őket: *Jó napot kívánok!, nem vagyok meggyőződve róla.*

Beszélhetünk egy harmadik csoportról is (BURGER: 2003: 43), ennek létjogosultsága viszont kérdéses. Ez a strukturális frazeologizmusok csoportja, melyek például a páros kötőszókat tartalmazzák: *sem...sem.*

Azért vitatható ezek frazémaként való kezelése, mert az ilyen kötőszókat a viszonszóok közé is besorolhatjuk, valamint ezek a szavak a mondatban távol kerülnek egymástól, a frazémákat viszont szókapcsolatként értelmezzük. Állandósult voltuk miatt sorolhatjuk őket mégis ide.

Ezek a csoportok a holland nyelv frazeológiájában is felállíthatóak azzal a különbséggel, hogy a strukturális frazeologizmusoknak nagyobb a létjogosultsága, mint a magyar nyelvben. Ide sorolhatjuk ugyanis a kollokációkat, ahol a frazéma egy prepozíciós szerkezet.

II. Proverbiumok

Dolgozatom előző fejezetében nem szóltam a közmondások, szólások problémáiról, lévén hogy dolgozatom fő témáját jelentik és igen sokrétű szerteágazó témakör, érdemes külön fejezetet szentelni nekik.

Munkámban a proverbium szót használom a közmondásokra és a szólásokra együttesen. A következőekben látni fogjuk, hogy az elnevezés hosszú időn keresztül meglehetősen problematikus volt. A proverbium szó a középkori szóhasználatra vezethető vissza, újbóli használatát MATTI KUUSI javasolta, mert véleménye szerint ez a szó adja vissza mindazt, amit a különböző nyelvek közmondáson és szóláson értenek. (SZEMERKÉNYI 1994: 20)

Proverbiumkutatás

A humanista gondolkodás fordult először érdeklődéssel a proverbiumok felé a 16. században. A reformáció újító szellemében ekkor kezdtek hazánkban is érdeklődéssel fordulni a nemzeti nyelve felé. Ennek volt része a szókészlet minél jobb megismerése, ami magában foglalta az állandósult szókapcsolatok megismerését. Első lépésként a latin állandósult szókapcsolatokhoz magyar megfelelőket is próbáltak közölni, majd ezek gyűjtése is elkezdődött a minél jobb megismerés érdekében.

Az első magyar proverbiumgyűjtemény BARANYAI DECSI JÁNOS munkája, amely 1598-ból maradt fenn. Latin – magyar – görög szótárát egészítette ki állandósult kifejezésekkel. Munkájának anyagát *adagium*, ('közmondás, példabeszéd') *proverbium*, *paroemium*, *apophtegma* (görög műfajt jelöl, voltaképpen rövid példázatos történet) nevekkkel jelöli. Összeállítása görög és latin kifejezésekből áll,

ahol volt rá mód kiegészítette magyar megfelelővel. (SZEMERKÉNYI 1994: 8) Fontos megjegyezni, hogy ez nem fordítást jelentett, hanem magyar megfelelőt keresett a latin eredetihez. Művében találunk közmondásokat és szólásokat is, de ugyanígy a proverbiumnak nem nevezhető „Merő Álom” kifejezés például. Szállóigéket is felvett gyűjteményébe, hogy tanítványai is megismerhessék azokat. Ehhez kapcsolódóan O. NAGY (1977: 17) jegyzi meg, hogy akkoriban (sőt még a 18-19. században is) a frazeológiai gyűjtemények nagy számban tartalmaztak írói idézeteket. Ennek oka pedig az volt, hogy a frazeológiai egységeket stílus eszközként tekintették, a nyelvi normát pedig a több száz évvel korábbi latin irodalmi művek stílusa alkotta, nem pedig a nyelvhasználat.

Baranyai Decsi gyűjteménye a későbbi frazeológiai gyűjteményekre jelentős hatással volt, anyaga SZENCI MOLNÁR Albert és KIS VICZAY Péter munkájában is fontos szerepet kapott. SZENCI MOLNÁR magyar-latin szótárának már első kiadásába vett fel állandó szókapcsolatokat, ezeket, felismervén jelentőségüket, éppúgy szótározta, mint az egyes szavakat. Második kiadását pedig 1611-ben „közönséges magyar közmondásokkal” és „szólásformákkal” bővítette. Körülbelül ötszáz példát Baranyai Decsitől vett át, ezeket proverbium névvel illett. TOLNAI (1910: 28) szerint ezek nem a mai értelemben vett közmondások. Sok közöttük ugyanis a nem mondat értékű kapcsolat.

KIS VICZAY PÉTER a *sententia*, *proverbium* és *adagium* szavakat használja, melyeknek a nyelvi jelentőségét méltatta. SZEMERKÉNYI (1994: 12) szerint nem derül ki viszont, hogy ezeknek a latin megnevezéseknek melyek a magyar megfelelői. O. NAGY (1977: 20) érdemei között említi, hogy az *adagiumok* nyelvi jelentőségét méltatja, nem pedig a bölcsességüket. Tévedést követett el viszont, amikor Beniczky Péter aforizmáit is frazeológiai anyagnak tekintette.

A 18. században már némileg más érdeklődéssel fordultak a közmondások felé. Nem csak nyelvészek, hanem költők, írók is foglalkoztak velük, valamint filozófiai, esztétikai jellemzőiket is vizsgálták. Fontos változás, hogy már nem csak szótárak kiegészítésében találkozhatunk közmondásokkal, hanem önálló gyűjteményekben is.

POMEY FERENC latin stilisztika könyvében „*adagiumokról*”, „*idiotismi Ungarici Adagialesekről*” beszél, ezeket tősgyökeres magyar mondásoknak tart, melyeket

latinul csak körülírással lehet kifejezni. (VISZOTA Gyula 1898: 506 idézi SZEMERKÉNYI 1994: 12). Könyvében arról is szól, hogy miért kell a felső osztályokban a közmondásokról tanulniuk. Indoklásában a proverbiumok nyelvi jellegét, valamint a nyelvi közkeletűségét emeli ki. (O. NAGY 1977: 22)

SZAITZ LEÓ 1788-ban kiadott műve, a *Kis Magyar frázeológia*, két részre oszlott: „Magyar Köz-Mondásokra” valamint Pázmány idézeteket sorolt fel. Célja a nyelvművelés volt, ezért olyan könyvet szándékozott kiadni, amely szép és eredeti magyar kifejezéseket tartalmazott. Frazeológiai gyűjteménybe viszont csak a közmondások valók, Pázmány idézeteket úgy lett volna célszerű szerepeltetni, hogy kiemeli belőle az állandósult szókapcsolatokat. (O. NAGY 1977: 32)

BARÓTI SZABÓ DÁVID A magyarság virágai című 1803-ban megjelent könyvében közmondásokat és szólásokat is közölt, a kevésbé érthetőket meg is magyarázta. Meg kell jegyeznünk gyűjteményének azt az érdemét, hogy Felismerte, hogy a „Köz, és Erkölti mondások”, vagyis a proverbiumok és a szentenciák közötti különbséget. (O. NAGY 1977:35)

FALUDI FERENC 1787-es kiadású *Jegyzőkönyvében* szerepelt egy *Magyar közmondások* című rész. Gyűjteményének alapját a népnyelv jelentette, bár szerint vannak benne az irodalomból vett kifejezések is. A népnyelv azért vált fontossá ebben az időszakban, mert úgy vélték, hogy a parasztság őrizte meg a hagyományokat, és e hagyományok felelevenítése erősítheti a magyarságtudatot, védheti meg a környező nemzetekbe való beolvadás ellen.

DUGONICS ANDRÁS gyűjteménye csak halála után, 1820-ban jelent meg Magyar példabeszédek és jeles mondások címmel. Ez a gyűjtemény az elméleti fejtegetésekkel is kitűnik. Egyik érdeme annak felismerése, hogy az alkalmilag alkotott képes kifejezések nem tartoznak a közmondások közé, mert annak, hogy valamit közmondásnak tekintsünk, a közkeletűség az egyik föltétele (O. NAGY 1977: 52). A „Köz mondások”, „példabeszédek”, „pél-da-monások”, „jelesmondások” és „példaszóllások” kifejezéseket használja, illetve meg is magyarázza őket. Közmondáson a rövid tanító szándékú, gyönyörködtető mondásokat érti. Példabeszéden pedig az átvitt értelmű kifejezéseket értette, így ezzel a megnevezéssel illette az ilyen, ma közmondásnak tekintett egységet is: *Még a fehér*

liliomnak is fekete az árnyéka. Ez a fogalmi használat a kor más gyűjtőire is jellemző volt, például PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁMRA is. Ő példabeszédnek a mondat értékű egységeket tartotta, vagyis a közmondásokat és a szólásokat, a szókapcsolat jellegűeket pedig idiomatizmusoknak nevezi. (O. NAGY 1977: 56)

Az ezt követő időszakból már tudományos cikkeket is találunk a közmondások irodalmában, bár ezek a 19. században még inkább folklór jellegűek. Ennek az oka, hogy a 19. században a romantika nyelvfelfogása miatt háttérbe szorult az állandó szókapcsolatok vizsgálata, hiszen a romantika stíluseszménye éppen az újítás az egyéni nyelvi lelemény volt.

Az elméleti írások közül elsőként az ERDÉLYI JÁNOSÉT érdemes megemlíteni, mely a *Magyar közmondások* (1851) című könyvében megjelent parömiológiai dolgozata. A közmondások legfontosabb jellemvonásainak a szimbolikus és a népi jellegüket tartja. Megfogalmazza az idiomatikus jelleget is: „a közmondások lényege nem a szavakban áll”, hiszen „többet jelentenek, mint amennyit mondanak”. (ERDÉLYI 1851: 437 idézi O. NAGY 1977: 64) O. NAGY ugyanakkor felrója neki, hogyha az ő szempontját alkalmazzánk, akkor a szimbolikus értelmű szavakat is frazeológiai egységnek kellene tekinteni, noha azok mindig több szóból állnak. (Illetve, mint már említettem, vannak szavak, melyeket egyszavas frazémának tekintünk, de nem a szimbolikus voltuk miatt)

RIEDL FRIGYES nyelvészeti irodalmunkban először különíti el egymástól a szólásokat, a közmondásokat és a szállóigéket. Vannak közös jellemvonásai: „hagyománykép a nép száján élnek; vidékről vidékre járnak, nemzedékről nemzedékre szállnak az élő szó szárnyán”. Ezután ír a különbségekről, melyek újító megállapítások voltak, és máig helytállóak: „A közmondás elv, a szólás többnyire valami célzás.” (RIEDL 1888:260). A szólásoktól megkülönbözteti a közidézeteket, vagyis a szállóigéket. Rendszerezésének hibája viszont, hogy a szólások közé szókapcsolatokat is sorolt képes jellegük miatt.

TOLNAI (1935: 398) viszont minden közkeletű állandósul szókapcsolatot szólásnak tekintett, ezzel viszont valójában a frazeológiai egység fogalmát határozta meg, a szólás viszont ettől szűkebb fogalmat jelöl, hiszen a szólásoknak olyan tulajdonságai vannak, amely nincs meg minden frazeológiai egységnek. Ez pedig az,

hogya a szólást nehéz elemeire bontani, olyan nyelvi képet alkotnak ugyanis, amely az egyszeri kapcsolatból adódik (O. Nagy 1977:82). A szólások fajtái közé sorolja a szóláshasonlatot, a szólásmódot és a közmondást. Szerinte az különbözteti meg őket, hogy a szólások és a szóláshasonlatok inkább stilisztikai értékkel bírnak, a közmondás viszont, bár ugyancsak vannak stilisztikai jellemvonásai, mégis különválnak a gondolati értékével.

A történeti áttekintés után a következő a következő fejezetben azt mutatom be, hogy az utóbbi évtizedek közmondásgyűjtői és kutatói miként vélekednek ezen nyelvi jelenségek mibenlétéről.

A proverbium meghatározása

A közmondások és a szólások is frazémák tehát. Korábban a referenciális frazeologizmusok közé soroltam őket, mert a valóság valamilyen tényállására vonatkoznak.

Azt, hogy pontosan mit értünk a közmondás és a szólás fogalma alatt, nem könnyű meghatározni, ezt láttuk az előző részben is. Minden bizonnyal egy átlagos nyelvhasználó sem tudná meghatározni a köztük lévő különbséget, valamint azt sem, hogy mitől szólás vagy közmondás valami, ellenben minden bizonnyal bárki felismeri őket. O. NAGY Gábor (1966: 8) talán ezért is vélte úgy, hogy a közmondás meghatározása nem is alapvető kérdése a közmondás kutatásnak. A lényeg csupán annyi, hogy mind a szólásoknak, mind a közmondásoknak vannak olyan tulajdonságaik, amelyek elhatárolják őket más nyelvi alakulatoktól.

Én mégsem tartom lényegtelennek feltenni a kérdést, hogy melyek azok a tulajdonságok, amelyek alapján azt mondhatjuk egy nyelvi egységről, hogy az közmondás? Éppúgy egységként léteznek a tudatunkban, mint a kisebb frazeológiai egységek. Ez minden frazeologizmusnak alapvető jellemvonása. Jelentés szempontjából a közmondások is lehetnek idiomatikusak, mint ahogyan gyakran szó

szerint is érthetjük őket.

Az első szembetűnő különbség, hogy a közmondások teljes mondatok, zárt kerek egységek. Ki van töltve az alanyi és az állítmányi szerep is. A frazeologizmusok lexikai egységek, amelyekből szöveget alkotunk, a közmondások viszont valójában kész szövegek. A nem mondat alakú frazeologizmusok kapcsolódhatnak a szöveggörnyezethez valamilyen névmással, vagy más visszautaló nyelvi elemmel, ami viszont a közmondásokról nem mondható el. Ebből következik, hogy bár mindkettő készen kapott nyelvi elem, máshogyan hozzuk elő őket a tudatunkból. A lexikai egységeket, mint nyelvi jeleket reprodukáljuk, ezzel szemben a közmondásokat készen vesszük elő, mint emlékezetünkbe vésődött szöveget, voltaképpen idézzük.

A közmondások ugyanis, ahogyan azt már említettem, népköltészeti alkotásoknak is tekinthetők, amely aztán akár nemzedékeken át is hagyományozódik egy beszélőközösségben. Hasonlóságot mutat ebben a szállóigékkel, aforizmákkal, emiatt keveredhettek ezek a fogalmak egymással hosszú időn keresztül. Lényegi különbség viszont, hogy a közmondások esetében nem merül fel a szerzőség kérdése. Nevezhetjük emiatt a proverbiumokat hagyományos mondásnak is, ez azonban csak azokra igaz, amelyek a Bibliából származnak, vagy évszázadok óta ismerjük őket. Hagyományosnak tekinthető-e a következő közmondás: *Ő sem most jött Monorról biciklivel.* (SZEMERKÉNYI 1994: 38)

A proverbiumokban alapvetően mindenki a népi bölcsesség megnyilvánulásait látja. ERDÉLYI JÁNOS (1851: 435) szerint „helyes azok véleménye, kik [...] a bölcselmiség első alkatrészeit pedig a népi tapasztalás és eszmélkedés maximáiban, a közmondásokban keresik”. Ha azonban az erkölcsi, tanító szándéokra helyezük a hangsúlyt, hibát követünk el, mert egyfelől erkölcsi tanítással bírnak a példázatok is, másfelől nem minden közmondásban fedezhető fel tanító szándék, mint például a következőben: *Addig üsd a vasat, amíg meleg.* Sokszor beszélhetünk inkább megállapításról: *Egyszer fent, egyszer lent.* Előfordul az is, hogy nem helyeseljük a közmondás jelentését: *Az a mienk, amit megeszünk.*

Az viszont mindenképpen igaz a közmondásokra, hogy egy adott kultúrára jellemző információkat hordoz. (Vöő 1989: 20) A közmondások tükrözik egy

társadalom életét, többnyire képet kapunk az erkölcsi normáiról, még akkor is, ha igazságtartalmuk megkérdőjelezhető. A kultúra viszont nem feltétlenül jelenti egy adott ország kultúráját, hiszen számos közmondás él több nyelven is, így bővíthetjük a kultúra határát közös európai kultúrára, vagy a számos bibliai eredetű proverbium miatt akár keresztény kultúrára is. Ahhoz, hogy egy-egy közmondást megértsünk, szükségünk van az adott kultúra ismeretére, különösen az idiomatikus közmondásoknál. Így a közmondások, de a szólások ismerete, megértése egy adott kultúrához való tartozást is kifejeznek. Kevésbé igaz ez azokra, amelyek konkrét szavakból állnak, jelentésük pedig szó szerint értendő, ezek jelentését, használati körét jobban megértjük idegen nyelven is.

Amikor a proverbiumok mibenlétét próbáljuk meghatározni, többnyire a közmondások tulajdonságaiból indulunk ki, noha a proverbium összefoglaló neve a közmondásoknak és a szólásoknak. A következő fejezetben megpróbálom bemutatni a közöttük lévő különbségeket.

A közmondás és a szólás megkülönböztetése a magyar szakirodalomban

A történeti áttekintésben láttuk, hogy hosszú időn keresztül nem különböztették meg egymástól a közmondásokat és a szólásokat, sőt még a szállóigéktől sem határolták el őket. Többnyire a beszélő sincs tisztában azzal, hogy pontosan mik is ezek a nyelvi jelenségek, noha általában használjuk őket.

Nyelvi alkatukban és gondolati tartalmukban is különböznek egymástól. A szólás hiányos megállapítás, nem mondatformájú, hanem része annak, és csak a kontextusban nyeri el az értelmét. Ezzel szemben a közmondás mondatformájú, és önálló jelentéssel bír. Nem bővül új elemmel, míg a szólás kiegészítésre szorul. RIEDL FRIGYES (1888: 260) megállapítása szerint a szólás „többnyire valami célzás”, a közmondás pedig „elv”, általános érvényű „életbölcesség”. A szólás viszont pusztán nyelvi jel.

A közmondás tehát mindenképpen valamilyen komplexebb jelentést hordoz,

nyelvi megszerkesztettségében is magasabb szinten áll. O. NAGY GÁBOR (1966: 12) a szólást jelentés szempontjából a szóhoz hasonlítja, a közmondást pedig mondathoz. Megjegyzi azonban, hogy a szólás is lehet egész mondat, ehhez viszont hozzá kell értenünk a valóság valamely konkrét helyzetét. A *kibújjik a szeg a zsákból* szólás akkor, ha valamilyen adott helyzetre vonatkoztatjuk, és így azt jelenti, hogy valakinek valamilyen titkolt szándéka kiderült. Közmondás viszont akkor, ha általános megállapításként használjuk, abban az értelemben, hogy az ember természete akkor is megmutatkozik, ha azt leplezni próbálják.

VÖÖ GABRIELLA (1987: 25) ezt a különbséget úgy világítja meg, hogy a közmondás egy teljes, zárt klisére épül, amely aztán a beszédben sem változik meg, nem bővül új elemekkel, és nem is veszünk el belőle. Ezzel szemben a szólás végleges formája függ a beszédhelyzettől, szerkezete nyílt, ezért kapcsolódhatnak hozzá új elemek, vagy ragozhatjuk a szólás igéjét.

A közmondás és a szólás megkülönböztetése a holland szakirodalomban

A holland frazeológia irodalmában is hosszú időn át keveredett a közmondás és a szólás valamint az egyéb állandó szókapcsolatok fogalmai. Ezen nyelvi jelenségek fogalmai még a 20. századi gyűjteményekben sem eléggé tisztázottak.

STOETT a közmondásgyűjteményébe, melyet első kiadása 1901-ben jelent meg, még olyan szavakat is felvett, mint *abracadabra* ill. *eldorado* (Cox 1994: 196). Igaz ugyan, hogy a címben a *kifejezések* szó is szerepel, de ezek a szavak még így is gyűjteménye témájának tág értelmezését tükrözik.

A közmondás és a szólás közötti különbség a *Hedendaags Nederlands* című holland egynyelvű szótárban sem domborodik ki, a meghatározásuk más ugyan, de nem derül ki a különbség, valamint a közmondás szócikkben a szólás mint annak szinonimája szerepel.

További probléma a holland nyelvben, hogy a magyarra egyaránt szólás vagy szólásmondásként fordítható *zegswijze* és *gezegde* fogalmai sem különülnek el. A *Hedendaags Nederlands*ban ezek is szinonimaként szerepelnek. Cox (1994: 203)

rámutatott azonban, hogy van különbség a kettő között. A *zegswijze* tartalmaz igét, ezáltal mondatformáló szerepe van, ezzel szemben a *gezegde* nem tartalmaz, és csak mondatrészként szerepel. Zegswijze például következő: *iets loopt de spuigaten uit* ('túl messzire megy, túllépi a határt', a *loopt* a *lopen* 'futni' jelentésű ige E/3. személyű alakja), a *vrolijke Frans* ('vidám Frans' a szó szerinti jelentés, *tréfacsináló embert* jelent átvitt értelemben) kifejezés pedig *gezegde*.

A közmondás (*spreekwoord*) és a szólás (*zegswijze*) közötti különbséget szintaktikai viselkedésükkel lehet megvilágítani. A szólás és a közmondás is tartalmaz predikatív szerkezetet, eltérnek viszont abban, hogy a szólás egy kitöltendő alanyt tartalmaz. Az *iets loopt de spuigaten uit* szólásban az *iets* határozatlan névmás, amely tetszőlegesen helyettesíthető valamilyen dologgal. Emellett fontos szintaktikai tulajdonság az is, hogy az igeidő is megváltoztatható a beszédhelyzet függvényében. Ezzel szemben a közmondások szintaktikai jellemzői nem változnak meg azok általános értelme miatt. (GESTEL 1968: 217) Ez a megállapítás párhuzamba állítható O. NAGY GÁBOR megállapításával, miszerint a szólás mindig egy adott helyzetben nyer értelmet.

Ez azonban nem jelent kizárólagosságot. Előfordul, hogy egy közmondást is meg lehet az adott szituáció szerint változtatni. Az *als de kat van honk is, dansen de muizen op tafel* ('nincs otthon a gazda, cincognak az egerek') ebben a formában közmondás, mely egy általános megállapítást, bölcsességet fejez ki. A következő formájában viszont szubjektívizálódott: *Toen de kat van de honk was, dansten de muizen op tafel* ('amikor nem volt otthon a gazda, cincogtak az egerek') (Cox 1994: 202) Egy szólás lehet közmondásnak az alkotóeleme is. *Het hek is van de dam* szólás azt jelenti, hogy nincsen kerítés. Ezt megtaláljuk egy közmondásban is: *Als het hek van de dam is, lopen de schapen overal*. ('Ha nincsen kerítés, megszöknek a bárányok') (Cox 1994: 201)

Látható tehát, hogy ahogyan a magyar nyelvben, a hollandban sem mindig könnyű a közmondást és a szólást egymástól elkülöníteni. Ezt tükrözi az is, hogy hosszú időn keresztül a különböző gyűjteményekben is keveredtek ezen elnevezések és az általuk jelölt nyelvi jelenségek. Az is megállapítható azonban, hogy a szólások és a közmondások közötti különbségek alapelvei megegyeznek a két nyelv esetében.

III. Proverbiumok összehasonlítása

Ebben a fejezetben azokat az alapelveket mutatom be, amelyek alapján két nyelv proverbiumait egymás megfelelőinek, ekvivalenseinek tekintjük, összehasonlíthatjuk.

Különösen a szemantikai megfelelés problémájára térek ki, mert dolgozatom második felében a jelentésük alapján fogom összehasonlítani a holland és a magyar nyelv alkohollal kapcsolatos proverbium készletét.

A proverbiumok jelentésbeli összehasonlításának szerepe van például a fordításban, ahol a cél nem az idegen nyelvi proverbium (vagy frazeologizmus) lefordítása, hanem a magyar megfelelőjének a megtalálása a cél. Azt a proverbiumot kell megtalálni, amit a magyar, ill. célnyelvi anyanyelvi beszélő az adott helyzetben használna. Az viszont könnyen lehet, hogy ugyanazt a frazeológiai jelentést két nyelv beszélői teljesen más lexémákkal fejezik ki.

A különböző népek proverbium készletében lehetnek viszont olyan egyezések, amikor a frazéma szavai is egymás idegen nyelvi megfelelői. Pontos vagy közeli megfelelőket főleg szomszédos népek nyelveiben találhatunk, de akad erre példa távoli kultúrák esetében is.

Az egyezésnek több oka is lehet, mint a nyelvi és etnikai rokonság, a gazdasági és kulturális érintkezés, valamint az átélt történelmi, társadalmi tapasztalatok hasonlósága. Sok közmondás a közös keresztény hagyomány miatt található meg több nyelvben is, hiszen a Bibliából számos közmondás származik. TAYLOR szerint fordítás útján is átkerülhettek, főleg ERASMUS *Adagiáinak* fordítása nyomán, mely Európa szerte számos kiadást megért. (idézi PACZOLAY 1986: 336).

Ahhoz hogy a proverbiumokat egymás rokonának tekintsünk, alapvető kritérium, hogy azonos legyen a szerkezetük és az alapgondolatuk, valamint a lényeges elemeik is azonosak vagy egyenértékűek. Ahhoz hogy a proverbiumokat egymás variánsainak tekinthessük, három alapvető feltételnek kell megfelelniük. Az első az azonos gondolati tartalom, majd ezen felül a szerkezetüknek is azonosnak

vagy egyenértékűnek kell lenniük. Ennek értelmében, „ha p van, akkor q is van” szerkezetű proverbium egyenértékű egy ha „p ellentéte van, akkor q ellentéte van” szerkezetű proverbiummal. A harmadik kritérium, hogy lényeges alapelemeik is azonosak, ill. az esetleg eltérő elem is egyenértékű a gondolati tartalom szempontjából. (PACZOLAY 1986: 336)

A proverbiumok szerkezeti és gondolati egyezésére (PERMIJAKOV 1981: 64) tanulmányában találhatunk szemléletes példákat. *Ha ló nincs a szamár is jó* közmondás más nyelvekben is megtalálható ugyanezzel a szerkezettel. Az alapelemeik térnek el egymástól, ami a kulturális közeg különbségéből adódik. Vietnámiul például hallal és rákkal fejezik ki: *Ha nincs hal, a tengeri rák is jó lesz*. Kínaiul pedig *Ha nem elegendő a cinóber, jó lesz a vörösföld is*.

Ezen közmondások esetében ugyanaz a frazeológiai jelentés más-más szó szerinti jelentéssel fejeződik ki. Ez voltaképpen a kontrasztív szemantikai vizsgálatok alapja. Ha két nyelv proverbium készletét jelentésük szempontjából vetjük össze, akkor ennek kiindulópontja az azonos szemantikai parafrázis, vagyis annak vizsgálata, hogy két frazéma ugyanazt jelenti-e.

HESKY Regina (1991: 34) szerint teljes ekvivalenciáról akkor beszélünk, ha a frazeologizmusok, ugyanazzal a frazeológiai jelentéssel rendelkeznek, és a frazeológiai jelentés ugyanazzal a nyelvi képpel fejeződik ki. Nemcsak a frazeológiai jelentés egyezik meg tehát, hanem a szójelentés is. Ha nem találunk teljes ekvivalenst, akkor meg kell keresnünk az ugyanazt a frazeológiai jelentést kifejező szókapcsolatot.

EDYTA BŁACHUT (1998: 226) tanulmányában az ördöggel és a pokollal kapcsolatos német és holland közmondásokat vizsgálta. Ő a teljesen ekvivalensek közé sorolta azokat a közmondásokat is, amelyek eltérő szavakkal fejezik ki ugyanazt a frazeológiai jelentést. Ha csupán a jelentést nézzük, valóban beszélhetünk teljes ekvivalenciáról.

Én viszont úgy gondolom, hogy mindenképpen meg kell különböztetnünk egymástól azokat a proverbiumokat, amelyek nyelvi képükben is megegyeznek és azokat, melyek különböző nyelvi képekkel, tehát más lexémákkal fejezik ki ugyanazt. Az általam összeállított proverbium gyűjteményben külön csoportba

sorolom a lexikailag is megegyező proverbiumokat, valamint azokat, amelyek ugyanazt a frazeológiai jelentést más nyelvi képpel fejezik ki.

A továbbiakban tehát a holland és magyar nyelvű alkoholos proverbiumokat fogom összehasonlítani, elsősorban a szemantikai jellemzőik alapján.

A proverbiumok kiválogatásának elvei és a gyűjtemény összeállítása

Ahhoz, hogy az említett proverbium csoportokat összevessem, először össze kellett gyűjtenem őket. Ehhez mindkét nyelven igyekeztem a lehető legtöbb közmondásgyűjteményt átböngészni. Ahhoz azonban, hogy minél teljesebb képet tudjak adni, úgy döntöttem, hogy azokat a proverbiumokat fogom alkoholosnak tekinteni, amelyek tartalmazzák az alkoholhoz, az alkoholfogyasztáshoz kapcsolódó valamely szót. Kizártam így vizsgálódásaim köréből azokat, amelyek esetében a jelentésben fedezhető fel kapcsolat az alkohollal.

A szavak körét, melyek kapcsolatban vannak az alkohollal a következőkben határoztam meg: *bor, sör, pálinka, pohár, kancsó, részeg, iszik, hordó* és *csap*, valamint ezek holland megfelelői.

Gyűjteményemet e szavak alapján csoportosítottam. Minden csoporton belül különválogattam a közmondásokat és a szólásokat, valamint külön csoportban közlöm a teljesen ekvivalens, valamint a lexikálisan eltérő közmondásokat ill. szólásokat is.

Ahol a közmondások ekvivalensek, ott mindig a magyar nyelvű szerepel előbb. Ahol nem szó szerinti az egyezés, ill. az ekvivalens nélküli holland proverbiumoknál megtalálható a szó szerinti fordítás, majd pedig ahol a proverbium nem szó szerint értendő, a magyarázat is.

Az egyezés mértéke

Ha megnézzük a gyűjteményt, az a legszembetűnőbb, hogy nagyon kevés ekvivalens közmondást találtam. Az összesen százötvenkettő proverbium között mindössze nyolcat találtam, amely egymás szó szerinti megfelelői, és tízet, ahol ugyanazt a frazeológiai jelentést más nyelvi kép fejezi ki.

Ennek a csekély egyezésnek alapvetően két oka lehet. Az egyik, hogy a magyar és a holland nyelv egymástól tipológiailag eltér, nem rokon nyelvekről van szó, a másik pedig, hogy történelmileg, kulturálisan elhanyagolható mértékben érintkeztek e nyelvek beszélői. SZEMERKÉNYI a proverbiumok megegyezésének harmadik okaként az átélt történelmi, társasalmi hasonlóságokat említi. (1969: 227) Azt gondolom azonban, hogy még ez is csekély mértékben mondható el a holland és a magyar múltról.

Kulturális érintkezésként megemlíthető ugyan a 16-17. századi peregrináció, amikor számos magyar diák, főleg Erdélyből németalföldi akadémiákon tanult, főleg Amszterdamban, Leidenben, Utrechtben. Ők azonban latinul tanultak, és a kulturális érintkezésnek e magasabb foka aligha nyújthat táptalajt a proverbiumok „vándorlásának”.

Teljesen ekvivalens proverbiumok

Teljesen ekvivalensnek azokat a proverbiumokat tekintem tehát, amelyek ugyanazzal a nyelvi képpel ugyanazt a frazeológiai jelentést fejezik ki. Ebben a részben azt mutatom be, mi lehet az oka annak, hogy ezek a közmondások szó szerinti megfelelők.

Ehhez a közmondások eredetét próbáltam meg kideríteni. Ehhez az adott proverbium mind a magyar, mind a holland magyarzatánál próbáltam utalásokat keresni.

A teljesen ekvivalens közmondásoknál több helyen is kimutatható, hogy a közmondás több nyelven is létezik, így ezek közös európai proverbiumoknak

tekinthetők. Az egyik ilyen a *Legjobb bornak is van sepreje* közmondás, mely GAÁL GYÖRGY hatnyelvű, német, angol, latin, olasz, magyar és francia, 1830-as közmondásgyűjteményében is szerepel (SZEMERKÉNYI 2009: 172). Minden bizonnyal ennek a közmondásnak van latin változata is és a latinon keresztül került be más európai nyelvekbe. A holland és a magyar közmondás szerkezete között van viszont eltérés, a holland ugyanis tagadó formát használ, szó szerinti fordításban: *'nincsen bor üledék nélkül'*. Erről inkább a *nincsen rózsza tövis nélkül* magyar közmondásra asszociálhatunk, ennek azonban van szó szerinti holland megfelelője.

Másik érdekessége a közmondásnak, hogy magyarul ebben a változatban is él: *A jó bornak a sepreje is jó*. Ez azonban csak a 20. századi gyűjteményekben, VÖÖ Gabriella és LÁBADI Károly gyűjteményeiben jelent meg (SZEMERKÉNYI 2009: 172), így valószínűleg jóval később alakult ki, talán éppen a fenti ellentétéként, hiszen a jelentése is ellentétes a fentiekkel, azt fejezi ki, hogy az igazán jó dolgoknak minden része jó.

Az üres hordó mindig jobban kong közmondás PACZOLAY (1987: 94) gyűjteményében is szerepel, mégpedig latin változatban is, így bizton állítható, hogy ez a közmondás a latinból terjedt el a többi európai nyelvben. Ezt támasztják alá a STOETT (1925: 387) adatai is, aki a német, angol, francia, olasz változat mellett szintén megemlíti a latint is.

Szintén szerepel PACZOLAY (1987: 37) gyűjteményében a *Gyerek, részeg, bolond mondja meg az igazat* közmondás, melynek van angol, német és finn változata is, latin azonban nincs, így feltehetőleg német nyelvből került át mind a magyarba, mind a hollandba, de teljesen az angol nyelv hatásának a lehetőségét sem lehet elvetni.

Hasonló a helyzet a *mélyen a pohár fenekére néz* szólásról, amelyről ugyancsak elmondható, hogy több nyelvben létezik. STOETT (1925: 165) e szólás létrejöttét csak a 17. századra datálja, angol valamint német változatot is ír közmondás-gyűjteményében, így itt is feltehetjük valamely más nyelv közvetítő szerepét. Feltűnő viszont, hogy latin változatról nem szól, a német és angol mellett nyelvjárási változatokat említ, valamint frízt és afrikaanst. Így e szólás esetében is a német hatás a legvalószínűbb. Hollandul él a *Te diep in de kan kijken* 'mélyen a kancsóba néz'

amely a *Hij heeft diep in 't glas gekeken* 'mélyen a pohárba nézett' változata.

Ugyancsak a német nyelven keresztül kerülhetett be a *Ki részegen lop, akadjon fel józanon* valamint az *Aki részeg korában vét, bűnhődjék józan korára* közmondások. Ezek holland megfelelői egymás mellett szerepelnek, míg például SZEMERKÉNYI külön tünteti fel őket, O. NAGYNÁL pedig csak az előbbit találtam meg. COX hatnyelvű gyűjteményében is egymás mellett szerepelnek, ami viszont az én szempontomból sokkal fontosabb, az az, hogy szó szerint megegyező német változatokat is feltüntet (1992: 142).

Ezekből az adatokból az tűnik tehát ki, hogy a szó szerinti megegyező közmondások minden esetben nagy valószínűség szerint egy harmadik nyelv közvetítésével került be mind a holland, mind a magyar nyelvbe.

Lexikailag eltérő proverbiumok

A lexikailag eltérő proverbiumok között is gyakran előfordul, hogy ugyanonnan származnak, aztán egy-egy kultúrán belül „önálló életre” kelnek, és lexikálisan megváltoznak. Ez nem is meglepő, ha arra gondolunk, hogy a proverbiumok a nép ajkán élnek, és a szóbeliség útján hagyományozódnak. Ha elvonatkoztatunk a proverbiumoktól, akkor is elmondhatjuk, hogy a nyelv alapvető jellemzője a változás.

Arra is fogunk azonban példát látni, hogy egymástól függetlenül is kialakulhatnak hasonló szerkezetű és jelentésű proverbiumok.

Először azokat mutatom be, amelyek közös eredetet feltételeznek, de aztán lexikálisan megváltoztak.

A *Többen halnak meg borban, hogysen a tengerben* magyar közmondás holland változata LAAN gyűjteményében a *pohár* szóval szerepelt (1950:114). HARREBOMÉE gyűjteményében, amelyet az 1860-as években állított össze, még több változatot megad, szó szerint fordítva: *Többen ember fullad meg boros- (vagy jeneveres) üvegbe (vagy pohárba) mint a tengerbe.* (1990: 192) Ezek közül minden bizonnyal a *Több ember fullad meg a pohárban, mint a tengerben* változat volt az

elterjedtebb, így LAAN szűk száz évvel később már csak ezt vette fel az amúgy jóval kisebb lélegzetvételi gyűjteményébe. Ami az eredetet illeti, ahhoz megint csak PACZOLAY adataiból kapunk segítséget. Három német és egy angol változatot is említ, melyek közül a németek felelnek meg csaknem szó szerint a holland és magyar változatoknak: *In Wein und Bier ertrinken mehr als im Meer* ('Borba és sörbe többen fulladnak meg, mint a tengerbe') vagy *Mehr ertrinken im Weinglas/Becher dan im Meer* ('Többen fulladnak borospohárba/pohárba mint a tengerbe') (1987: 38). A német nyelvből is bekerülhetett tehát több változatban, amelyek közül aztán a holland nyelvben a poharas, magyarul a boros tűnik időtállóbbnak, de az is előfordulhat, hogy más-más német változatok nyomán alakultak ki különböző nyelvi képpel ezek a közmondások.

Érdekes képet mutat a *lyukas hordót tölt* szólás holland változata is, melynek megfelelője a *t Is een bodemloos vat 'ez egy feneketlen hordó'* szólás. A *lyukas hordó* kép a görög mitológiából ered, a Danaidák ugyanis férjeik meggyilkolása miatt azzal bűnhődtek az alvilágban, hogy feneketlen hordókba kellett vizet hordaniuk. A különbség jelentés szempontjából csupán annyi, hogy a két nyelv különbözően fejezi ki a hordónak a feneketlen tulajdonságát. A danaidák hordójával kapcsolatos a következő holland szólás is: *Het vat der Danaïden vullen* 'a danaidák hordóját tölteni'. Minden bizonnyal a másik szólás képe is a görög mitológiából ered.

Hasonlóan kicsi az eltérés a *Jó bornak nem kell cégér* és holland megfelelője, a *Goede wijn behoeft geen krans* 'jó bornak nincs szüksége koszorúra' között. A szólás eredetét Stoett tárja fel gyűjteményében. A szólás képe a fogadósoknak azt a korábbi kötelességét őrzi, hogy ahol alkoholt mértek, ki kellett akasztani egy koszorút, a holland *krans* szónak ugyanis ez a mai szó szerinti jelentése. Később ez a kötelezettség eltűnt, de a kevésbé megbízható fogadósok mégis kirakták, becsalogatni a vevőket. A megbízhatóaknak azonban erre nem volt szükségük, mégis betértek a vendégek, a jó bornak nem kellett tehát reklámot csinálni. (STOETT 1925: 500) A holland és a magyar közmondás különbözik tehát a *krans* 'koszorú' és a cégér szóban, a régiségben azonban bizonyára a holland *koszorú* szó a mai cégér jelentésével is bírt. A közmondás létezik latin, angol és német nyelven is, korát tekintve pedig elmondható, hogy már ERASMUS is felvette az Adagiorumába.

(PACZOLAY 1987: 63; STOETT 1925: 501). Magyarul pedig már BARANYAI DECSI Jánosnál is szerepelt. Ha tekintetbe vesszük, hogy BARANYAI DECSI ERASMUS gyűjteményéből merítette összeállításának anyagát (O. NAGY 1977: 15), akkor feltételezhető, hogy ez ERASMUS közvetítésével került be mind a holland, mind a magyar nyelvbe.

Nem sikerült feltárnom a *tiszta vizet önt* magyar szólás és holland megfelelője a *klare wijn schenken* 'tisza bort önteni' közötti különbség magyarázatát. A két szólás ugyanazt jelenti, vagyis a nyílt, őszinte beszédre utal. Ezeknek is lehet közös őse, de kialakulhattak egymástól függetlenül is.

Ugyanez igaz, a *kancsó a komája* magyar és holland megfelelőjére a *hij is een liefhebber van de kan* 'a kancsó kedvelője' szólásokra. Ezek szintén létrejöttek mindkét nyelvben egymástól függetlenül.

Mindkét nyelvben több közmondás is utal arra, hogy a részeg ember többet beszél, mint kellene, adott esetben olyan dolgokat is kifecseg, amiről józanon hallgatna. Ezek a közmondások egymástól lexikailag jobban különböznek, mint az előbbi kettő. A holland közmondások közül a következőnek van szó szerinti német megfelelője. *Az Als het wijn is in de man, is de wijsheid in de kan* németül így hangzik: *Ist der Wein in Manne, ist der Verstand in der Kanne*. (Cox 1992: 148) Magyar ekvivalensnek az *Ahol a bor az úr; ott az ész koldulni jár* közmondás tekinthető, szó szerint azonban nem felel meg a holland közmondásnak, így azt gondolom, hogy ez nem a németből származik, hanem önállóan alakult ki azon alapvető emberi tapasztalat nyomán, hogy a részeg ember elveszti az eszét.

Ugyanerre a következtetésre jutottam *A bor kimondatja az emberrel az igazat* közmondás esetében, amely szintén eltér az ekvivalensnek tekintett holland közmondástól: *De wijn in het lijf, het haart in de mond* 'a bor a testben, a szív a szájban'. Mind a kettő azt fejezi ki viszont, hogy a részeg ember olyan dolgokat is elmond, amiről józanon hallgatna.

A következő igencsak eltérő szólások esetében viszont kimutatható a különböző eredet. Az *iszik mint a kefekötő* szólás ekvivalensének a *drinken als een Tempelier* 'iszik, mint a templomos' tekinthető, ezek eredete azonban teljesen különböző. A magyar szólás szó szerinti fordítása a német *er trinkt wie ein Bürstenbinder* német szólásnak. A *bürsten* 'kefélni' szónak egyes nyelvjárásokban

volt és ma is van lumpol, mulatozik jelentése, innen adódott, hogy az gyakran ivó embert kefekötőnek mondják, illetve a kefekötés mesterségével hozzák kapcsolatba (O. NAGY 1979: 262). A holland nyelvben ez a szólás nem található meg. A *drinken als een Tempelier*nek szintén van német változata, ahogyan francia is, a szólás pedig a templomosok ill. a szerzetesek életmódjából eredeztethető. Flandria egyes vidékein élnek ill. éltek a *kunnen drinken als een keteleer* 'tud inni, mint a foltozóvarga' ill. a *zuipen als een ketelbuter* 'vedel, mint a foltozóvarga' változatok is (Stoett 1925: 195), kefekötőnek azonban nincsen nyoma a holland proverbiumok között.

A *gestolen drank is zout* 'a tiltott ital édes' valamint a *tiltott gyümölcs édesebb* proverbiumok a Bibliából eredeztethetőek, viszont nem ugyanarról a helyről. A holland *gestolen drank is zoet* 'lopott ital édesebb' szólás esetében, a *drank* szó minden bizonnyal alkoholos italra utal. A szólásnak létezik viszont a következő változata is: *de gestolen wateren zijn zoet* 'a lopott víz édesebb' ami minden kétséget kizáróan Bibliából ered: „A lopott víz édes és a titkon való élet gyönyörűséges.” (Péld. 9:17 idézi CSIZMADIA 1990: 70). Erre az eredetre utal Cox is (1992: 333). CSIZMADIA a *lopott víz édes* mint bibliai eredetű szólást megemlíti gyűjteményében (1990: 70), de O. NAGYNÁL nem találtam meg, így számomra kérdéses, hogy a magyar nyelvben mennyire él ez a szólás.

A *gestolen drank is zoet* holland szólás magyar ekvivalensének tehát a *tiltott gyümölcs édesebb* szólás tekinthető, ami viszont szintén létezik hollandul: *Verboden vrucht smaakt het lekkerst* 'tiltott gyümölcs ízlik a legjobban'. A tiltott gyümölcs azonban az első bűnbeesésre utal. A *gestolen drank is zoet* tehát inkább a *gestolen wateren zijn zoet* változata, ami talán azért alakult át, mert ki lopna vizet?

A holland közmondások között van még egy bizonyosan bibliai eredetű: *Men doet geen nieuwe wijn in de oude zakken* 'az ember nem tesz új bort régi zsákba'. Ez a közmondás a Bibliából származik (Mt. 9:17; Cox 1992: 357). Magyarul pedig így hangzik: Új bort sem töltenek régi tömlőbe. Magyar közmondásgyűjteményekben viszont nem található meg, így ez közmondásként nem él a nyelvünkben.

A lexikális eltéréseknek nem csak a különböző eredet, hanem kulturális különbségek is lehetnek az okai. Ezt fedezhetjük fel a következő holland szólás esetében: *een glaasje op den valreep*, amelynek voltaképpen a proverbiumok között

nincs magyar ekvivalense. Ugyanis ha szó szerint lefordítjuk, akkor 'egy pohárával a kötélletrán' jelentést kapjuk, ami az utolsó pohár elfogyasztását jelenti. Magyarul inkább fordulatként él a búcsúpohár kifejezés. A *valreep* a hajók oldalán lévő kötélletrát ill. eredetileg a kötelet jelenti, ahol az ember fel és le tudott közlekedni (STOETT 1925: 273). E szólás tehát a holland történelemben jelentős hajózáshoz köthető.

Ugyancsak kulturális különbség mutatható ki a következő közmondásokban: *Jong bier moet gisten* 'fiatal sörnek erjednie kell' és *Minden jó bornak ki kell forrnia magát*. A holland változatnak van szó szerinti német megfelelője: *Jung Bier gärt*. Meglehet, hogy a magyar nyelvben is létezett ez a változat, ami aztán átalakult, idomulva a magyar kultúrában gyakoribb borfogyasztáshoz. Az sem elvethető lehetőség viszont, hogy a magyar proverbium nem a németből alakult át, hanem így jött létre magyar nyelven.

A búcsúpohárhoz hasonlóan a holland *dat is een stille drinker* szólás, amit arra az emberre mondanak, aki anélkül iszik, hogy mások észrevennék. Magyarul ezt nem proverbiummal fejezzük ki, hanem a *zugivó* kifejezéssel.

Végül egy olyan holland közmondást szeretnék bemutatni, amelynek érdekesen alakul a magyar megfelelője: *Jenever, wijn en brandewijn, dat is voor kinderen groot venijn* 'Jenever, bor és borpárlat méreg a gyerekeknek'. Ennek alkoholos magyar megfelelője a *nem gyerekek való a bor, nem tudja megrágni* szólás. A holland közmondás rímes jellege miatt én inkább asszociálok a *Kés, villa, olló, gyerek kezébe nem való* közmondásra. Ezért ha ezeket közmondásként, általánosan értjük olyan dolgokra, amelyek nem valók a gyerekeknek, akkor ez is ekvivalensnek tekinthető.

A lexikailag különböző proverbiumok vizsgálatából tehát kitűnik, hogy az eltérésnek több oka lehet. Származhatnak ezek a proverbiumok eltérő más nyelvű proverbiumokból, a holland és a magyar proverbiumok esetében leginkább a német hatást lehet feltételezni. A *tiltott gyümölcs édesebb* szólás esetében arra láttunk példát, hogy a Biblia más helyeiről származnak a hasonló jelentéssel bíró proverbiumok. Ezeken túl az sem ritka, hogy az eltérések kulturális különbségeket rejtnek, amelyben a proverbiumoknak azt a tulajdonságát fedezhetjük fel, hogy tükrözik az adott társadalom, kultúrára jellemző vonásait.

A proverbiumok szerkezete

A jelentés vizsgálata után érdemes néhány szót ejteni a proverbiumok szerkezetéről is. A legfőbb különbségeket kétségtelenül a két nyelv tipológiai eltérése okozza, hiszen a magyar nyelv ragokkal fejezi ki például a helyviszonyokat, a holland viszont előljárószókkal. Sokkal érdekesebbnek tartom a mondat szerkezet valamint a szólások mondatrészi szerepének közelebbi vizsgálatát.

Ha a közmondások mondat szerkezetét vizsgáljuk, akkor azt vehetjük észre, hogy az esetek többségében ugyanúgy összetett vagy egyszerű mondatot találunk, kiváltképp azoknál a közmondásoknál, amelyek a német nyelvben is megtalálhatóak. Ez elmondható például a következő közmondásokról: *Többen halnak borban, hogysen a tengerben, Minden jó bornak ki kell forni magát, Az üres hordó mindig jobban kong, Aki részeg korában vét, bűnhődjék józan korára.*

Mondatszerkezeti különbséget azon közmondások esetében fedezhetünk fel, amelyek hasonló jelentéssel egymástól vélhetően függetlenül alakultak ki, például a következő közmondáspároknál: *A bor a némát is megtanítja szólani – Als de wijn zinkt, zwemmen de woorden boven, ill. A bor kimondatja az emberrel az igazat – De wijn in het lijf, het haart in de mond.* Ezekben a közmondásokban a magyar nyelv tömörebben, egy tagmondattal fejezi ki azt, amit a holland közmondásokban két tagmondattal találunk meg.

Jelentősebb szerkezeti eltérést találunk a *Jó bornak is van sepreje* és a *Geen wijn zonder droesem* közmondások esetében, itt ugyanis a holland tagadó formát használ.

A három ekvivalens szólás közül kettőnél ugyanazt a szerkezetet találjuk. *A tiszta vizet önt a pohárba – Klare wijn schenken* között mindössze annyi az eltérés, hogy a magyar E/3. személyben áll, míg a holland szólás általános értelmét az ige főnévi igenévi alakja fejezi ki. A szólások viszont mondatba illeszthetőek és ez a szám- és személybeli különbség nem szab korlátot a használat lehetőségeinek, mindkettőt tehetjük ugyanis például felszólító módba. Ugyanez a helyzet az *iszik, mint a kefekötő – drinken als een Tempelier* szólásokkal is, a holland szólás igéze itt is főnévi igenévi alakban áll.

Jelentős szerkezeti különbség van viszont a *lyukas hordót tölt* és ekvivalense, a *'t is een bodemloos vat* között. A magyar szólás ugyanis valamilyen cselekvés hiábavalóságára utal, szemben a hollanddal, mely egy dolog feleslegességét jelöli. A szó szerinti fordítása ugyanis a következő: *ez egy feneketlen hordó*. A cselevést a következő holland szólás jelöli: *Het vat der Danaïden vullen* 'a danaidák hordóját tölteni'

Érdekes szerkezeti különbséget fedezhetünk még fel, amikor a holland szólásnak a magyar megfelelője egy idiomatikus kifejezés: *Een glasje op de valreep – búcsúpohár* valamint a *dat is een stille drinker – zugivó*. Itt a magyar idiomatikus kifejezések pontosan ugyanazt fejezik ki, amit a holland proverbiumok, viszont egyetlen szóba sűrítik a jelentést.

Lényeges szerkezeti különbséget ott fedezhetünk fel tehát, ahol a nyelvi jelenségek jellege is jelentősen eltér, ahogyan ezt a legutóbbi példákön láthattuk.

IV. Összegzés

Szakedolgozatom célja a magyar és a holland nyelv alkoholos közmondásainak és szólásainak az összevetése volt. Ehhez először a tágabb családjukat, a frazémákat jellemeztem, feltárva itt is a magyar és a holland frazémák közötti hasonlóságokat és különbségeket.

Ezután tértem rá a közmondások és szólások jellemzésére, bemutatva e két fogalom elhatárolásának lehetőségeit és nehézségeit mind a magyar, mind a holland nyelv esetében.

Dolgozatom második felében vettem össze a két nyelv alkoholos proverbiumait. Általánosságban elmondható róluk, hogy mennyiségileg tükrözik a két nép alkoholfogyasztási szokásainak az eltéréseit, és ez néhány közmondás nyelvi képében is felfedezhető.

Az is kiderült számomra, hogy viszonylag kevés számú ekvivalens található közöttük, melynek oka a két nyelv beszélőinek csekély érintkezése lehet.

Az egymásnak megfelelő proverbiumok gyakorta olyanok, amelyek több európai nyelvben is léteznek, és valószínűsíthetően a német közvetítésével kerültek be mind a holland, mind a magyar nyelvbe. Bibliai eredetű proverbiumra is találtam azonban példát.

Néhány hasonló jelentésű esetében viszont arra a következtetésre jutottam, hogy egymástól függetlenül alakultak ki valamely alapvető emberi tapasztalat alapján.

Proverbiumgyűjtemény

Proverbiumok a bor szóval

Mindkét nyelvben létező közmondások

Teljesen ekvivalensek

Közmondások

A legjobb bornak is van sepreje.

Geen wijn zonder droesem.

'nincsen bor üledék nélkül'

Mindennek van rossz oldala.

Jó bornak nem kell cégér.

Ami jó, az hírverés nélkül is kapós.

Goede wijn behoeft geen krans.

'jó bornak nincs szüksége koszorúra'

Többen halnak borban, hogyses a tengerben.

Er verdrinken meer mensen in een glas dan in zee.

Az alkoholfogyasztás több ember halálát okozza, mint a tenger.

Ugyanaz a frazeológiai jelentés lexikai eltéréssel

Közmondások

A bor a némát is megtanítja szólani.

Als de wijn zinkt, zwemmen de woorden boven.

'ha merül a bor, fent úsznak a szavak'

A bor kimondatja az emberrel az igazat.

De wijn in het lijf, het haart in de mond.

’a bor a testben van, a szív a szájban’

Ahol a bor az úr, ott az ész koldulni jár.

Als de wijn is in de man, is de wijsheid in de kan.

’ha bor van az emberben, a bölcsesség a kancsóban van’

Minden jó bornak ki kell forrni magát.

A fiatalkori forrongásokon mindenkinek át kell esnie.

Jong bier moet gisten.

’Fiatal sörnek erjednie kell.’

Szólások

Tiszta vizet önt a pohárba.

Klare wijn schenken.

’tisza bort önteni’

Az igazat mondani.

Magyar közmondások

A büdös bornak szép cégért szoktak kötni.

A rossz holmit dicsérni kell.

Ami bor s poharak között esett, nem illik felvenni.

El kell feledni, amit ittas állapotban mondanak az emberek.

Bor és pénz tartva tart, költve fogy.

Beosztással kell élni

Bor hajtja a lovat, zab viszi a szekeret.
A kocsisnak és a lónak is kell a tápálék.

Bor nélkül szegény a vendégség.
A vendégség nem lehet meg bor nélkül.

Bor s kenyér nélkül meghűl a szerelem.
A szegénység nem használ az érzelmeknek. (házasság előtt meg kell teremteni az anyagi feltételeket)

Borral mosdik, kolbásszal törülközik.
Jólétben él.

Bort hord a ló, mégis vizet iszik.
Nem az élvezi az életet, aki dolgozik.

Bort iszik a vitéz, s nem fáj tőle a melle.
Az erős embernek nem árt meg a borital.

Jó bor, szép feleség, csendes lelkiismeret drága dolog a világon.
Értékes dolgok, melyekre vigyázni kell

Jó borból jó ecet lesz.
Jó anyagból lehet csak jó holmit csinálni.

Jó bornak, jó embernek eredetét ne keresd.
Nem az a fontos, honnan való valami.

Jó bort és kincset meghitt emberre kell bízni.
Az értékeset megbízható emberre kell bízni.

Késő a bort akkor kímélni, mikor már anyjára szállott.

Amikor már nincs, késő takarékoskodni. (anyjára = seprejére)

Könnyen terem jó bor, ha kapa a bikája.

A jó terméshez munka kell.

Magyar szólások

A bor beszél belőle.

A bor először is a lábáról ejti le az embert.

Az ittas ember könnyebben eltéveszti a lépést.

A bor meghatja a dalost.

A bortól könnyebben énekelni kezdenek az emberek.

A bor megmutatja, kiben mi lakik.

A bor tudóssá teszi az ostobát is.

A bornak is a régije jó.

A régi holmit meg kell becsülni.

A bornak Szent Márton a bírója.

Szent Márton napján kósolták meg az új bort.

A jó bor mellett jó verset lehet csinálni.

Bor a bogara.

Szenvedélyesen iszik.

Bor a teje a vén embernek.

Bort nem ivott, s máris részeg.

Úgy viselkedik, mintha nem volna józan esze.

Ha nincs bor, jó a víz is.

Jó a bor, meleg a foltos nadrág.

Mindkettő melegít, vagyis nem baj, ha nem jut új ruhára, csak a bor legyen meg.

Jól megtanulta a bor az útját.

Jól csúszik. Tréfásan mondták annak az embernek, aki sokat ivott.

Legjobb a bor a tövin.

Ivásra buzdító szólás, a pincében vagy a kocsmában a legjobb a bor.

Midőn a bort nyeli, semmi akadály a torkán.

Szeret inni.

Nem szenvedheti a szájában a bort.

Gyorsan lenyeli, tréfás csúfolódó szólás a borissza emberről.

Nincs a bornak titka.

Az ittas ember könnyen kifecsegi a titkot.

Óbornak, óleánynak nem egy az ára.

Az ó, vagy öreg leány kevesebbet ér, mint a férjhez ment társai.

Senkinek sem kedvez a bor, aki megissza.

Ártalmas a borivás.

Sokat tud a bor.

Van a bornak titka.

A borkészítés komoly szakmai ismereteket igénylő foglalkozás, érteni kell hozzá.

Vén embernek bor a patikája.

A bor hasznos az öregeknek. (a mértékkel fogyasztott bor élettani hatásaira utal)

Holland közmondások

De wijn smaakt altijd naar de stok.

’A bornak mindig hordóíze van.’

Az ember nem tudja letagadni a származását.

Men doet geen nieuwe wijn in de oude zakken

’Az ember nem tesz új bort régi zsákba’

Új bort sem töltenek régi tömlőbe.

Az ember nem beszél új gondolatokról olyanok között, akik azt nem értik meg.

Uit een olievat kun je geen wijn tappen.

Olajoshordóból nem tudsz bort csapolni.

Rossz embertől semmi jót nem várhatsz.

Holland szólások

De wijn stilt zorgen slechts tot morgen.

’A bor csak holnapig csillapítja a gondokat.’

Hij houdt van wijntje en Trijntje.

’Szereti a bor(ocská)t és Trijntjét.’

Szereti az italt és a nőket.

Proverbiumok a pálinka szóval

Mindkét nyelvben létező proverbiumok

Ugyanaz a frazeológiai jelentés lexikai eltéréssel

Közmondás

Jenever, wijn en brandewijn, dat is voor kinderen groot venijn.

'Jenever, bor és borpárlat méreg a gyerekeknek'

Nem gyereknek való a bor; nem tudja megrágni.

Magyar szólások

A pálinka beszél belőle.

Helytelen dolgokat mond.

Ezzel magyarázzák/mentik a részeg ember ostobaságait.

Beszélj, pálinka, beszélj, míg a bor elérkezik.

Beszélj csak, úgysem ad a szavadra senki.

Ezt is megkormosította a pálinka.

Elvette az eszét a pálinka.

Sületlenségeket beszélő, ittas emberre mondják

Meggyullad benne a pálinka.

Alkoholmérgezést kap.

Úgy csinálták egy üveg pálinkáért.

Törvénytelen gyerekek odavágott sértés.

Holland közmondások

Eerst neemt de man de borrel, dan de borrel de man.

'Először az ember veszi magához a felest, majd a feles az embert'
Az ember, ha iszik, elveszíti a kontrollt önmaga felett.

Holland szólások

Hij zit in de jenever.

'Jeneverben ül'
Részeg.

Iemand een bitteren borrel geven.

'Keserűt adni valakinek'
Kellemetlen dolgot kell elvégeznie, vagy rossz hírt hall.

Proverbiumok a csap szóval

Magyar szólások

Csapon veszi a lisztet

Eladja borért a lisztjét.

Iszik, mint a csap.

Folyton részegeskedik.

Kutyához vágta a csapot

Nem iszik többet (tréfásan mondják arról a nagyívó emberről, aki azt hangoztatja, hogy nem iszik többet)

Részeg, mint a csap

Teljesen berúgott

Holland szólások

Hij betert als scharrebier op de tap.

’Megjavul, mint gyenge, öreg sör a csapban.’

Minél öregebb, annál rosszabb valami.

Proverbiumok a hordó szóval

Mindkét nyelvben létező szólások

Teljes ekvivalensek

Közmondások

Az üres hordó mindig jobban kong.

Holle vaten klinken het hardst.

Holle vaten bommen het meest.

’az üres hordók konganak a lehangosabban’

A buta emberek beszélnek a legtöbbit. Minél tudatlanabb az ember, annál szájjasabb.

Ugyanaz a frazeológiai jelentés lexikai eltéréssel

Szólások

Lyukas hordót tölt.

't Is een bodemloos vat.

'feneketlen hordó'

Hiába szán az ember valamire pénzt, mert elveszíti. Hasztalan, hiábavaló munkát végez azzal, hogy telhetetlen embert akar kielégíteni.

Magyar közmondások

Ha szortyog a hordó, seprő van csak benne.

Aki nehezen kínlódva beszél. annak rendszerint gondolatai sincsenek.

Magyar szólások

Hordóban felejtette az eszét

Ittas.

Hordóról beszél

kiáll a hordóra

Demagóg módon beszél.

Meddig hordód teli, addig leszel deli

Sokan addig becsülik, szeretik az embert, amíg kaphatnak tőle valamit.

Néha rossz hordóba is bort töltenek.

Olykor méltatlanra fecséreljük jó tanácsainkat

Sok kell a nagy hordóba

Sok fogy ott, hol sokan vannak.

Holland közmondások

Het vat geeft uit wat het in heeft.

’azt adja a hordó, ami benne van’

Az ember nem tudja az igazi énjét elrejteni.

Op de grond van het vat vindt men de hef.

’a hordó alján van a seprő’

Az ember csak későn veszi észre a kellemetlen következményeket.

Spaar liever als het vat vol is, dan als het leeg en hol is.

’inkább akkor spórolj, amikor a hordó teli van, mint amikor üres és homorú’

Aki félretesz, nem fog hiányt szenvedni.

Wat in het vat is, verzuurt niet.

’ami a hordóban van, nem savanyodik meg’

Ami késik nem múlik.

Holland szólások

Dat is een vat vol wetenschap.

’ez egy hordó teli tudománnyal’

Ez egy tanult ember.

Het vat geeft uit wat het in heeft.

’azt adja a hordó, ami benne van’

Az ember nem tudja az igazi énjét elrejteni.

Hij heeft een woord bij hem in 't vat.

’hordóban vannak nála a szavak’

Lehet vele fesztelenül beszélni.

Hij heeft nog wat in 't vat.

'még mindig van valamije a hordóban'

Hij weet niet, hoe hij in het vat moet gieten.

'nem tudja, hogyan öntsön a hordóból'

Nem tudja, hogyan álljon hozzá egy dologhoz.

't Is nog niet in 't vaatje waar het in zuren moet.

'még nincs a hordóban, ahol érnie kell'

A dolog még nincs rendben.

Uit een ander vaatje tappen.

'másik hordóból csapolni'

Máshogy beszélni valakivel, ill. szó szerint is lehet értelmezni.

Proverbiumok a részeg szóval

Mindkét nyelvben létező közmondások

Teljes ekvivalensek

Közmondások

Aki részeg korában vét, bűnhődjék józan korára.

Wat men dronken doet, nuchter boet.

Amit az ember részeg állapotban követ el, annak a kellemetlen következményeit józanon ismeri fel

Ki részegen lop, akadjon fel józanon.

Wie dronken steelt, noet nuchter hangen.

A részegen elkövetett bűnökért is büntetés jár.

Gyerek, részeg, bolond mondják meg az igazat.

Kinderen en gekken (dronken mensen) zeggen de waarheid.

'a gyerekek és a hülyék (részegek) mondják meg az igazságot'

Magyar közmondások

A részeg ember a tojás sárgáját is fehérnek látja.

A részeg ember észlelete, ítéletei nem megbízhatóak.

A részeg ember se vágja le az orrát

Nem lehet minden ittas állapotban elkövetett bűnt részegséggel menteni, mert a részeg ember sem követ el nyilvánvaló örültséget.

Részeg ember imádsága, beteg ember böjtje nem sokat ér.

Semmit sem ér az olyan jótett, amit nem önként, tudatosan vállal az ember.

Részegre, (asszonyra), gyermekekre nem bízzák a titkot. [titkot ne bízz]

Magyar szólások

A részegnek későn virrad, hamar alkonyodik.

Az ittas ember nehezen kel fel, s mivel sokat ivott, hamar elalszik.

Akár a részeg németnek beszélj.

Nem ért semmit, felesleges neki beszélni.

Az egyik részeg, a másik tántorog.

Egyformák, elítélő szólás az egyformán hitvány emberekről.

Igaza van, mint a részeg embernek: ha elesik, felkel.

Valaki, akitől nem vártunk nagy bölcsességet, most mégis fején találta a szöveget.

Igaza van, mint a részeg embernek [asszonynak] az árokban.

Nincs igaza, de rá kell hagyni, amit mond.

Ki részeggel veszekszik, nem az otthonvalóval veszekszik.

Részeg emberrel nem érdemes veszekedni.

Nehéz a részeg ember szájára lakatot tenni.

Részeg ember olyasmit is kifecseg, amit józanul nem mondana el.

Nehéz józanon visszaadni a részeg korodban elharapott orrot.

Nehéz jóvá tenni azokat a hibákat/bűnöket, amiket részegen követ el sz ember.

Holland közmondások

Dronkenmans mond spreek't's harten grond.

'a részegek a szívükből beszélnek'

Féktelen állapotban az ember megmondja az igazságot.

Er is een god voor dronkaards en kleine kinderen.

'a részegeknek és a kisgyerekeknek van istenük'

A részegek és a gyerekek gyakran megúsznak olyan veszélyeket, amit más nem.

Proverbiumok az iszik szóval

Mindkét nyelvben létező proverbiumok

Ugyanaz a frazeológiai jelentés lexikai eltéréssel

Szólások

Iszik mint a csap.

Iszik, mint a gödény/kefekötő

Drinken als een Tempelier.

'iszik, mint a templomos lovag'

Közmondások

A tiltott gyümölcs édesebb.

Gestolen drank is zoet.

'A lopott ital édes'

Magyar közmondások

Aki ivott, inni fog, aki lopott, lopni fog.

Nehezen változnak meg a rossz emberek.

Ki veled nem ivott, nem szükség, hogy fizessen

Ki nem vett részt valamiben azt a költségek sem terhelik.

Magyar szólások

Keveset iszik, de sokszor.

Részeses. Gúnyosan mondják a nagyivókra.

Ihat már arra

Arról már lemondhat, nem lesz belőle semmi.

Ivásnak adja a fejét

Nem keveset iszik, hanem sokszor

Sokat és gyakran iszik, iszákos.

Sok azért issza, hogy más meg ne igya

Mindig iszik. Tréfásan mondják a nagyivókra.

Holland szólások

Dat is een stille drinker.

’csendes ivó’

Sokat iszik anélkül, hogy mások észrevennék.

Een dronk is een zit waard.

’egy ital felér egy leüléssel’

Ha valakinek italt ajánlasz, a társaságában kell maradnod.

Een dronken vrouw, een engel in 't bed

’egy részeg asszon egy angyal az ágyban’

Zoet gedronken, zuur betaald.

'kellemesen inni, keservesen fizetni'

Az ivásnak néha furcsa következményei vannak.

Proverbiumok a kancsó szóval

Mindkét nyelvben létező proverbiumok

Ugyanazt a frazeológiai jelentés lexikai eltéréssel

Szólások

Kancsó a komája

Hij is een liefhebber van de kan.

'a kancsó kedvelője'

Nagyon szereti az italt, a bort.

Mélyen/alaposan a pohár fenekére néz.

Te diep in de kan kijken.

'a kancsó mélyére néz'

Sokat ivott.

Magyar közmondások

Aki sok kancsóból ivott, nem tudni, hogy nem tudni, hogy melyikből részegetett meg.

Állhatatlan, hamis ember. Átvitt értelemben az összevissza hazudozó emberekre mondják, akik nem tudják, hol mit ígértek, hazudoztak.

Csak térül, fordul, mindenhol jót foházkodik a kancsóhoz, ugyan sokat könnyezett a szeme.

Sokat iszik

Magyar szólások

Belenézett a kancsóba

Nagyot húzott a boroskancsóból, berúgott.

Kancsó fenekére veti a keresztet

Italszerető ill. iszákos ember

Holland közmondások

Kaart, keurs en kan bederven menig man.

’a kártya, a szoknya és a kancsó sok embert megront’

Kaarten en kannen maken arme mannen.

’a kártya és a kancsó szegénnyé teszi az embert’

Wie het onderste uit de kan wil hebben krijgt het /lid op de neus./deksel.

’aki ki akarja inni a legalját a kancsónak, annak a fedő az orrára üt’

Aki kapzsi, gyakran nem kap semmit.

Holland szólások

Als de kanne vol is, loopt zij over.

’ha tele van a kancsó, túlsordul’

Ha részeg valaki, rosszul lesz.

Hij spreekt de kan aan.

'megszólítja a kancsót'

Iszik.

Proverbiumok a pohár szóval

Mindkét nyelvben létező proverbiumok

Teljesen ekvivalensek

Szólások

Mélyen/alaposan a pohár fenekére néz.

Hij heeft diep in 't glas gekeken.

Magyar közmondások

Elbírja a poharat, de a gyűszűt nem.

A nagyobb bajt elviselte, de a kisebbet már nem tudja.

Magyar szólások

A tele pohár tanácsára indul.

Ittas állapotban dönt valamiről.

Egy-két pohár borban sok jó barát lakik.

Borozgatás közben könnyű barátságot kötni.

Ez a pohár bujdosik, éljen a barátság

Italozásra való buzdítás

Ez a pohár sorrendje

A bajok jönnek egymás után (feltehetőleg a keserű pohárra utal)

Hol a poharak csúsznak, a titkok sikamlanak.

Ittas állapotban olyasmit is kifecsegnék az emberek, amit nem volna szabad.

Könnyű a pohár mellett vitézkedni.

Könnyű (iddogálás közben) hetvenkedni, dicsekedni, de nehéz valóban bátornak lenni.

Pohár mellett ne válassz barátot.

Nem italozás közben kell barátot keresni

Sűrűn emelgeti/ürítgeti a poharat

Gyakran iszik alkoholt.

Teli pohár üres tanács

Ittas ember tanácsa nem sokat ér

Holland szólások

Een glasje op de valreep

'búcsúpohár'

Buzdítás, felszólítás az utolsó pohár elfogyasztására.

Proverbiúmok a sör szóval

Magyar szólások

Jó a sör, de (mégis) bor (annak) az anyja.

Meg lehet a sört is inni, de finomabb ital a bor.

Sörre bor bármikor, borra sör meggyötör.

Holland közmondások

Die maar een pintje en mag, die moet geen kanne drinken.

’akinek szabad egy pohárral, nem kell egy egész kancsóval meginnia’

Tudni kell mértéket tartani.

Waar de abt herbergier is, mogen de wonniken mel bier halen.

’ahol az apát fogadós, hozhatnak a szerzetesek sört’

A rossz példa ragadós.

Holland szólások

Bier en barmhartigheid komen bij elkaar.

’a sör és az irgalmasság együtt jár’

Ha az ember sokat iszik, mindenkivel együtt érez.

Dat is een vat zuur bier.

’ez egy hordó savanyú sör’

Olyan nő, aki már öreg ahhoz, hogy házassági ajánlatot kapjon.

Dat is geen klein bier.

'ez nem egy kis sör'

Fontos dolog.

Eigen bier smaakt het beste.

'a saját sör ízlik a legjobban'

Semmi sem jobb attól, mint amit az ember maga csinált.

Hij is boven zijn bier.

'a söre fölött van'

Sokat ivott

Jong bier moet gisten.

'fiatal sörnek érnie kell'

A fiataloknak ki kell magukat élniük.

Niets is zo duur als de eerste pint.

'semmi sem olyan drága mint az első sör'

Az első pohár sört mindig követi a többi, amelyeket szintén ki kell fizetni.

Koud bier maakt warm bloed.

'hideg sör meleg vért csinál'

Az ital veszekedőssé és harcossá tesz.

Schuim is geen bier.

'a hab nem sör'

Ha valami értéktelen nem tudod értékesként elfogadtatni'

Irodalomjegyzék

- BLACHAUT, EDYTA (1998): *Een confrontative analyse van Nederlandse en Duitse duivel-en helpreekwoorden en wellerismen (A német és holland ördöggel és pokollal kapcsolatos közmondásainak és wellerizmusainak egy összehasonlító vizsgálata)*=Neerlandica Wratislaviensia, Wrocław
- BURGER, HARALD (2003): *Phraseologie Eine Einführung am Beispiel des Deutschen (Bevezetés a frazeológiába német példákkal)*, Berlin
- COX, H.L. (1994): *Enkele aspecten van het spreekwoord: vorm, inhoud, contextuele betekenis, functie en associaties in het huidige taalgebruik (A közmondások néhány aspektusa: forma, tartalom, kontextuális jelentés és asszociációk a jelenlegi nyelvhasználatban)*, Neerlandica Wratislaviensia, Wrocław
- COX, H.L. (1992): *Van Dale spreekwoordenboek in zes talen (Van Dale hatnyelvű közmondásgyűjtemény)*, Van Dale lexicografie Utrecht/Antwerpen
- CSIZMADIA KÁROLY (1990): *Bibliai eredetű szállóigék, szólásmódok, közmondások*, Hazánk Könyvkiadó Kft, Győr
- FORGÁCS TAMÁS (2006): *Bevezetés a frazeológiába, A szólás- és közmondáskutatás alapjai*, Budapest, Tinta Könyvkiadó
- GESTEL, F. CH VAN (1968): *De omschrijving van spreekwoord, zegswijze, uitdrukking en gezegde (A közmondások, szólásmódok, kifejezések és szólások körülírásas) = J. Hoogtijling (szerk.), Taalkunde in artikelen, Een verzameling artikelen over het Nederlands (Nyelvészeti cikkek, Cikkek gyűjteménye a holland nyelvről)*, Groningen
- HESSKY REGINA (1991): *Deutsch-Ungarische Phraseologische Sammlung (Német-magyar frazeológiai gyűjtemény)*, Tankönyvkiadó, Budapest
- HADROVICS LÁSZLÓ (1995): *Magyar frazeológia*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- JUHÁSZ JÓZSEF (1985): *A frazeológia jelentéstanához = Általános Nyelvészeti Tanulmányok, XVI*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- KÁROLY SÁNDOR (1970): *Általános és magyar jelentéstan*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- KLIMASEWSZKA, ZOFIA (1992): *Fraseologie en het onderwijs Nederlands als Vreemde Taal (Frazeológia és oktatás a Holland, mint idegen nyelvben) = Handelingen Elfde Colloquium Neerlandicum*, Woubrugge

- MOLLAY ERZSÉBET (1991): *De verhouding tussen fraseologismen en idiomatische composita: Een stiefkind in de taalkunde (A frazémák és az idiomatikus összetételek kapcsolata: A nyelvészet egy mosthoagyareke)* = Handelingen Elfde Colloquium Neerlandicum, Woubrugge
- O. NAGY GÁBOR (1966): *Magyar szólások és közmondások*, Budapest
- O. NAGY GÁBOR (1977) *A magyar frazeológiai kutatások története* = Nyelvtudományi Értekezések 95., Budapest
- O. NAGY GÁBOR (1979): *Mi fán terem?* Gondolat Kiadó, Budapest
- PACZOLAY GYULA (1986): *Magyar proverbiumok európai rokonsága* = Ethnographia, XVII
- PACZOLAY GYULA (1987): *Magyar-észt-német-angol-finn-latin közmondások és szólások*, VEAB, Veszprém
- PERMIJAKOV, G. L (1981): *Válogatott közmondások és szólások, Bevezető tanulmány* = Folcloristica 6,
- STERKENBURG, P. G. J VAN (1990): *Naar een basis-fraseologie voor niet moedertaalsprekers (A nem anyanyelvi beszélők alapvető frazeológiai ismereteihez)* = Handelingen Regionaal Colloquium Neerlandicum, Budapest
- STOETT, F. A (1923): *Nederlandse Spreekwoorden, Spreekwijzen, Uitdrukkingen en Gezegden (Holland közmondások, beszédmodok, kifejezések és szólások)* Zutphen, W. J. Thieme & Cie
- SZEMERKÉNYI ÁGNES (1969): *A proverbiumok logikai-szemantikái összehasonlító vizsgálatához* = Népi kultúra – Népi társadalaom II-III, Akadémiai Kiadó, Budapest
- SZEMERKÉNYI ÁGNES (1994): *„Közmondás nem hazug szólás”* Akadémiai Kiadó, Budapest
- TER LAAN, K (1950): *Nederlandse spreekwoorden/spreuken en zegswijzen (Holland közmondások/mondások és szólások)* Van Goor Zonen
- TOLNAI VILMOS (1910): *A szólásokról: Adalékok a szóláshasonlatok, szólásmódok és közmondások elméletéhez* = Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai
- Tolnai Vilmos (1935): *Stílus és nyelv*. In= A magyarság néprajza. (Szerk. Czákó Elemér) Királyi Magyar Egyetmi Nyomda. Budapest
- VÖÖ GABRIELLA (1989): *Igaz ember igazat szól*, Kriterion, Bukarest